

Ağustos 2020

TÜRKİYE'NİN DEZENFORMASYON EKOSİSTEMİ Genel Bakış

Barış Kırdemir | Misafir Araştırmacı EDAM

TÜRKİYE’NİN DEZENFORMASYON EKOSİSTEMİ

Genel Bakış

Barış Kırdemir | Misafir Araştırmacı EDAM

GİRİŞ

Dezenformasyon ve kötü niyetli etki operasyonlarının yükselişi, dünya genelinde bireyleri, toplumları, ekonomileri ve siyasi sistemleri tehdit etmektedir. Kamuoyu ilgisi büyük oranda “sahte haber” terimine odaklansa da, “yanlış bilgi”, etki alanı, bağlı olduğu ekosistemler ve sonuçları bakımından haber kavramının ötesine geçmektedir. Ayrıca, yanlış bilginin aktörleri, stratejileri, yöntemleri ve genel ortamı zamanla değişmektedir.

Türkiye’nin enformasyon ortamı, haber medyası ve sosyal medya platformları da dahil olmak üzere, her türde yanlış bilgidен ve koordineli manipülasyon kampanyalarından etkilenmeye devam etmektedir. Türkiye, enformasyonun silah olarak kullanılmasına, sosyal medya botlarına, trollere ve büyük ölçekli “algoritmik kognitif tehditlere” karşı zafiyetleri en fazla olan ülkelerden biridir. Bununla birlikte, ilintili risklerin anlaşılmasına ve azaltılmasına yönelik herhangi bir stratejik girişimden ve toplumun tamamını kapsayabilecek çalışmalardan söz etmek henüz mümkün görünmemektedir.

Bu çalışma, Türkiye’deki yanlış bilgi tipolojilerini ve örneklerini incelemektedir. İlk bölümde kısaca uluslararası düzeydeki enformasyon tehditlerinin türleri, trendleri ve değişimi özetlenecektir. Sonraki bölümlerde mezenformasyon, dezenformasyon ve sosyal manipülasyon ile ilgili genel bir değerlendirme sunulacaktır. Özellikle, COVID-19 pandemisinin Türkiye’de hissedildiği ilk dönemde yanlış bilgilerin takibine yönelik gerçekleştirilen bir çalışmanın ilk bulguları sıralanacaktır. Salgın ile ilgili yanlış bilgilerin çeşitliliği ve hacmi, Türkiye’yi diğer ülkeler ile karşılaştırmaya ve Türkiye’nin “enformasyon düzensizliği” karşısındaki karakteristik zafiyetlerini anlamaya yarayacak bir emsal teşkil etmektedir. Son bölüm ise Türkiye’nin dış politikası, savunma ortaklıkları ve önemli jeopolitik olaylar etrafında şekillenen yanlış bilgiler ile ilgili kısa bir analizi içerecektir. Bu bölümde ayrıca çalışmada kullanılan çeşitli yöntemler ve veri kaynakları kısaca açıklanmaktadır.

Dezenformasyon ve Hasmane Nüfuz

Dijitalleşme, sosyal medya ve “hiper-bağlanırlık”, küresel ölçekte devam etmekte olan sosyopolitik ve ekonomik dönüşümle sıklıkla ilişkilendirilen terimlerdir. İnsanların, bilgisayarların ve algoritmaların karmaşık şekillerde etkileşime girdiği yeni enformasyon ekosistemi, bu dönüşümün merkez üssüdür. Sonuçta, yeni güvenlik ortamı yanlış, yanıltıcı ve hedefli bilgi kullanımları ile şekillenmekte, bunlar mezenformasyondan dezenformasyona, kognitif tehditlere, sosyal manipülasyona ve hasmane nüfuz ve etki kampanyalarına kadar uzanan geniş bir alanda vuku bulmaktadır. Yanlış bilgi, insan davranışlarını, inanışlarını, tutumlarını, duygularını ve psikolojisini çeşitli düzeylerde değiştirir. Bu değişiklikler genellikle bireyleri, sosyal grupları, siyasi sistemleri, finansal sistemleri, ekonomileri, halk sağlığını ya da silahlı çatışmaları

olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Yanlış bilgilerle ilişkili zorluklar, sahte haber kavramının çok ötesine geçmektedir. “Haber merkezleri, üniversiteler, platformlar ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan bir uluslararası ortaklık ağı”¹ olan First Draft, bu tür zorlukların oluşturduğu genel kümeye “**enformasyon düzensizliği**” adını vermektedir.² Yanlış bilgi, sıklıkla, yanıltıcı ya da silah haline getirilmiş bilgilerden oluşmakta ve doğru, yanlış, bağlam dışı, çerçevesi değiştirilmiş ve manipüle edilmiş içeriklerin farklı kombinasyonlarını içermektedir. Yanlış bilgiye verilebilecek çok sayıda örnek arasında “*yalanlar, komplolar, söylentiler, aldatmacalar, hiper-partizan içerik, sahtelikler veya manipüle edilmiş medya*” sıralanabilir.

ENFORMASYON DÜZENSİZLİĞİ TÜRLERİ

¹ First Draft, <https://firstdraftnews.org/about/>, Erişim tarihi: 15 Nisan 2020.

² Claire Wardle, Understanding Information Disorder, First Draft, 2019.

FIRSTDRAFT

YANLIŞ BİLGİ VE DEZENFORMASYONUN SIK RASTLANAN 7 TÜRÜ

Şekil 1 ve 2: Enformasyon Düzensizliği Türleri. Görseller, First Draft'tan alınmıştır.³

Geneli itibariyle, mezenformasyon, dezenformasyon ve “mal-enformasyon” (mal-information), yanlış bilginin birbiri ile yakından ilgili üç ana kategorisini oluşturmaktadır. Kısa- ca, dezenformasyon, kasıtlı olarak değiştirilmiş, uydurulmuş ya da üretilmiş içeriklerden oluşmakta, bu içerikler zarar verme ya da davranışları, inanışları ve tutumları değiştirme amacı taşımaktadır. Siyasi nüfuz ve finansal kazanç sağlama dezenformasyonun en sık görülen amaçları arasındadır. Öte yandan, mezenformasyon, bir kişi ya da grubun olası zararların farkında olmadığı, bilginin yanlış ya da yanıltıcı olduğunu farkedemediği, ya da yararlı olduğuna inandığı zaman paylaşılmaktadır. Yukarıda bahsi geçen üçüncü kategori olan mal-enformasyon, gerçek bilginin zarar verme amacı ile kasıtlı olarak kullanılmasıdır. Siber ortamda çalınan belge, görsel, video ya da seslerin siyasi kazanım ya da bireylere zarar verme amacı ile kullanılması bu kategorinin örnekleri arasındadır.⁴

Dezenformasyonun yükselişi, bilginin üretimi, işlenmesi ve değiş tokuş edilmesi ile ilgili diğer küresel trendler ile kesiş-

mektedir. Modern çağın ayırt edici özelliklerinden biri objektif gerçeklerin yaygın olarak inkar edilmesi ve bilimsel bulgu ve bilginin nasıl yorumlanması gerektiği konusunda yaşanan sosyal parçalanmadır. Söz konusu parçalanma, yüz yıllardır var olan bilgi ve ilim oluşturma süreçlerinin ötesindedir ve geniş kapsamlı sosyopolitik sonuçlar yaratmaktadır. Aşı karşıtı hareketler, iklim değişikliğinin inkar edilmesi, dünyanın düz olduğunu savunan hareketler ve ırkçı, yabancı düşmanı ya da kadın düşmanı siyasi davranışlara yol açan yanlış inanışlar, toplumsal fay hatları ile doğrudan ilgili söz konusu olgunun birkaç bilinen örneğidir. Toplu olarak, söz konusu faktörler modern “gerçekteki bozulmayı” (truth decay) oluşturmaktadır.⁵ Gerçeğin bozulması dezenformasyona ve enformasyon düzensizliğine hem sebep olmakta hem de bu olgular tarafından desteklenmektedir.

Gerçeğin bozulması ve dezenformasyonun yükselişi birçok faktöre bağlı olarak gerçekleşmektedir. Modern eğitim sistemleri, özellikle erken aşamalarda, “eleştirel düşünmeyi” ve “medya okuryazarlığını” önceliklendiren kabiliyetlerden

³ a.g.e.

⁴ a.g.e.

⁵ Jennifer Kavanagh and Michael D. Rich, Truth Decay: An Initial Exploration of the Diminishing Role of Facts and Analysis in American Public Life, RAND Corporation, 2018.

ve mekanizmalardan yoksundur. Söz konusu beceriler, modern enformasyon teknolojisi ve sistemlerinin özelliklerine bağlı olarak yüksek hızlarda paylaşılan büyük hacimli bilgi ve haberlerin işlenebilmesi açısından giderek daha gerekli hale gelmiştir. Yeni ortamda, sosyal medya, doğrulanması zor bilgilerin esas kaynaklarından biri olmuştur. Haber medyası, rekabetin ve enformasyon pazarının şartlarına uyum sağlama çabaları ile eş zamanlı olarak, sıklıkla partizanlığı ve kutuplaşmayı güçlendirmektedir.⁶ Kutuplaşma ve hiper partizanlık genellikle siyasi aktörler tarafından kalıcı hale getirilmekte, söz konusu aktörler dezenformasyonu ve ona eşlik eden diğer tehditleri bertaraf etmek gibi bir amacı zaten benimsememektedir. Tam tersine, iç siyaset aktörleri sıklıkla diğer bireyler, medya organları, ya da yabancı hükümetler gibi aktörler ile rekabet etmekte ya da işbirliği yapmakta, söz konusu etkileşimler yukarıda bahsi geçen tüm faktörlerin mümkün kıldığı bir dezenformasyon ekosistemi içinde gerçekleşmektedir.

Yukarıda belirtilen sistemik faktörlere ek olarak, insan bilişselliliğinin (kognisyon) doğası ve temel özellikleri de etkili dezenformasyona katkıda bulunan diğer önemli unsurlardır. Bilişsellik, bireylerin ya da grupların herhangi bir bilgiyi işleme biçimleri olarak ifade edilebilir. Mevcut bilimsel çalışmaların büyük çoğunluğu, kognitif önyargıların, duyguların, önceden var olan inanışların, zihinsel kısayolların ve psikolojik faktörlerin yanlış bilginin yayılması ile bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Mezenformasyon ve dezenformasyonun en etkili örnekleri genellikle “olumsuz ve tehdit içerikli bilgiyi” yaymakta, “korku, tikslenme ya da şaşırma hislerini aşılama”, ya da mevcut inanışlara, önyargılara ve “kognitif bağımlılıklara” hitap etmektedir. Ayrıca, söz konusu faktörler bir bireyin kişiler ya da gruplar arası iletişim ve etkiye ne kadar açık olduğu ile de ilgilidir. Dolayısıyla, mezenformasyon ve dezenformasyon, “çevrimiçi iletişimin yetersizlikleri nedeniyle yayılan kalitesiz bilgi olarak değil, tersine etkili olması nedeniyle yayılan yüksek kaliteli bilgi olarak görülmelidir. Aradaki fark, kalitenin doğruluk yerine psikolojik cazibeye denk olmasıdır.”⁷

Yanlış bilginin içerikleri, üreticileri, dağıtıcıları ve alıcıları açısından pek çok türü vardır. Stratejik hedefleri doğrultusunda

belirli bir popülasyonu hedef alma niyetindeki bir aktör tarafından hasmane bir kampanya yürütüldüğünde çok sayıda taktik, teknik ve prosedür birlikte kullanılmaktadır. Hedefli bilgi kampanyalarının ve bu kampanyaların yürütüldüğü ortamların sayısı son yıllarda artmıştır. Buna paralel olarak, söz konusu kampanyaları diğer devletlere, siyasi sistemlere, finansal yapılara, sosyal gruplara veya bireylere zarar vermek için kullanan devletlerin ve devlet dışı aktörlerin sayısı da artmaktadır.

Son yıllarda, etki kampanyalarının değişken dünyasını kavramak amacıyla çeşitli kavramlar ve modeller oluşturulmuştur. Örneğin, RAND Corporation'ın bir raporunda açıklandığı şekliyle **hasım sosyal manipülasyon**, “*inanişları, tutumları ve davranışları etkilemek suretiyle hedeflenen bir alanda zararlı sosyal, siyasal ve ekonomik sonuçlar ortaya çıkarmak için bilginin maksatlı ve sistematik olarak üretilmesi ve yayılmasıdır.*”⁸ Bu tür kampanyalar genellikle geleneksel kanalların yanı sıra siber ortamları kullanıyor olsa da fiziksel sistemleri hedef alan diğer siber saldırı türlerinden farklıdır. Hasım sosyal manipülasyon araçları arasında, dezenformasyondan kompütasyonel propagandaya (örneğin, botnetlerin kullanılması), microtargeting'e, trollemeye, sahte hesaplara veya sahte içerik üretimine kadar çok çeşitli “teknikler ve mekanizmalar” yer almaktadır.⁹

Gelişmekte olan sosyal siber güvenlik alanı da modern etki kampanyalarını anlamak için üst düzey bir çerçeve sunmaktadır. Sosyal siber güvenlik, geleneksel siber güvenliğe benzer şekilde, yeni ortaya çıkan ulusal güvenlik gereklilikleriyle bilimi birbirine bağlamaktadır. Tanım itibarıyla “*sosyal siber güvenlik; insan davranışlarıyla sosyal, kültürel ve siyasal sonuçlar bakımından siber aracılı değişimleri nitelendirmek, anlamak ve tahmin etmek, ayrıca gerek değişen koşullar gerekse mevcut veya baş göstermesi yakın sosyal siber tehditler bağlamında siber aracılı enformasyon ortamında toplumun temel karakterini koruması için ihtiyaç duyulan siber altyapıyı inşa etmek üzere bilime odaklanan ve gelişmekte olan bir bilim alanıdır.*”¹⁰ Bu alan genel olarak doğal ve sosyal bilimlerle, bilgisayar ve bilgi bilimleriyle ilgili çok çeşitli disiplinleri birleştiren “multidisipliner bir kompütasyonel sosyal bilimdir”.

⁶ a.g.e.

⁷ Alberto Acerbi, Cognitive Attraction and Online Misinformation.” Palgrave Communications 5 (1), 15, 2019.

⁸ Michael J. Mazarr et al., Hostile Social Manipulation: Present Realities and Emerging Trends, RAND Corporation, 2019.

⁹ a.g.e.

¹⁰ David Beskow, Kathleen M. Carley, Social Cybersecurity: An Emerging National Security Requirement, Military Review, 2019.

SOSYAL SİBER GÜVENLİK MANEVRA FORMLARI VE “BEND MODELİ”

		Enformasyon Manevrası		Ağ Manevrası	
		Bilgi ve Kanaat Ağının Manipülasyonu		Sosyal Ağın Manipülasyonu	
		Konuşulanları etkileyerek yapılanlar		Kimin konuştuğuna ve kimin dinlendiğine etki edilerek yapılanlar	
Pozitif	Angaje ol	Yeni ancak ilintili konuları gündeme getiren tartışmalar	Destekle	Bir kanaat önderinin önemini artırıcı eylemler	
	Anlat	Konuyu açıklayan ya da konu hakkında detay sunan tartışmalar	Oluştur	Bir grubu ya da grup görünümünü oluşturan eylemler	
	Heyecan yarat	Grubta neşe, muthuluk, sevinç, coşku, heves yaratan tartışmalar	Bağla / Birleştir	İki ya da daha fazla grup arasında bağlantı kuran eylemler	
	Konuyu büyüt	Grubu konunun devamı için teşvik eden tartışmalar	Takviye et / büyüt	Grubu büyüten ya da ona büyümüş görünümü veren eylemler	
Negatif	Reddet (önemseme)	Konunun önemsiz oluşunu vurgulayan söylem ve tartışmalar	Etkisiz hale getir	Bir kanaat önderinin etkinliğinin sınırlanması. Örneğin muhtemel takipçilerin, cevap verenlerin, ya da katılımcıların sayılarının azaltılması...	
	Saptır	Konunun esas içeriğini ve mesajını değiştiren söylemler	Yok et / parçala	Bir grubun dağılmasına sebep olan eylemler	
	Korkut / Yıldır / Umutsuzlaştır	Grubta endişe, üzüntü ve öfke yaratacak söylem ve tartışmalar	Daralt / Tecrit et	Bir grubun diğer gruplar tarafından tecrit edilmesine sebep olan eylemler	
	Dikkat dağıt / yönlendir	Tamamen farklı ve ilgisiz konular hakkında söylem ve tartışmalar	Önemsizleştir / Unuttur	Bir grubun küçülmesine ya da küçülmüş görünmesine sebep olan eylemler	

(Table by authors)

Şekil 3: Sosyal Siber Güvenlik Alanında Bilgi ve Ağ Manevralarına İlişkin BEND Modeli, Beskow ve Carley'den (2019) alınmıştır.

Son dönemlerde sosyal manipülasyonu nitelendirmek için kullanılan en kapsamlı üst düzey modellerden biri, sosyal siber güvenlik alanındaki uygulayıcılar tarafından ortaya konmuştur. Buna göre, “sosyal siber alan birden çok manevra biçimi sunmaktadır”.¹¹ Bilgi manevraları ve ağ manevraları, siber alanda sosyal manipülasyonun iki geniş kategorisini oluşturmaktadır. Yukarıdaki tabloda gösterilen BEND Modeli, hasım sosyal manipülasyon yöntemlerinin çeşitlilik arz

eden yapısını ortaya koymaktadır.

Bu bölümde, mezenformasyondan büyük ölçekli hasım sosyal manipülasyona ve sosyal siber saldırılara kadar uzanan yanlış bilgilerin tipolojileri, trendleri ve modelleri özetlenmiştir. Türkiye’de gerçeğin bozulması pek çok farklı biçimde kendini göstermektedir. Mezenformasyon, dezenformasyon ve sosyal manipülasyon çevrimiçi ve çevrimdışı platform-

¹¹ a.g.e.

larda gerçeklere dayanan bilgiyi düzenli olarak bastırmaktadır. Medya okuryazarlığı sorunları, hiper-partizanlık, aşırı siyasi kutuplaşma, haber medyasının durumu ve ardı arkası kesilmeyen iç ve dış politika krizleri, Türk bilgi ve haber ekosistemlerinin kirliliğiyle de ilişkilidir. Sonuç olarak, Türk halkının büyük bölümünün farklı türdeki yanlış bilgilere ve sosyal manipülasyona yatkın olduğu görülmektedir. Aşağı-

daki bölümlerde farklı sosyal manipülasyon, komplo teorisi ve mezenformasyon türlerinin siyasi tartışmaları, COVID-19 pandemisine ilişkin bilgi akışını ve Türkiye'nin NATO çatısı altındaki müttefikleriyle ve Rusya'yla ilişkilerinin dalgalı seyrettiği bir dönemde ülkenin dış politikası ekseninde dönen tartışmaları nasıl etkilediği üzerinde durulacaktır.

Türkiye'nin İç Sorunları ve Yanlış Bilginin Kısır Döngüsü

Yanlış bilginin sıklığı, erişimi ve ön planda olması, Türkiye'yi bu olgunun incelenmesi açısından ilginç ancak zor bir örnek haline getirmektedir. A. Ünver'in daha önceki bir EDAM raporunda belirttiği üzere, "ülkenin genel olarak kötü durumdaki enformasyon ortamı dezenformasyonu bir istisna değil norm haline getirdiğinden geniş bir anomali havuzu içinde araştırması yapılan anomalileri tespit etmek zorlaştırmaktadır."¹² Türkiye'nin gerek çevrimiçi gerekse geleneksel haber medyası, gerçeklere dayanan bilgilerin bekçisi olmaktan çok uzaktır. Aksine medya kuruluşları, sahte haberleri üreten ve güçlendiren başlıca kaynaklar arasındadır. Ayrıca yapay ve gerçek dışı faaliyetler, sahte hesaplar, troller ve botlar genellikle Türkçe çevrimiçi sosyal ağlarda gerçekleşen siyasi tartışmaları, ehil yabancı aktörlerin yürüttüğü kampanyaların etkisini bile kısıtlayacak bir derecede etkilemektedir. Türkçe sosyal medya paylaşımlarında çok sayıda bot ve trol vardır. Siyasi nüfuz sahibi birçok kişi, sahte hikayeleri Türkiye'deki toplumsal dokunun özüne zarar verme veya hasmane tutum içerisindeki yabancı oluşumların stratejik hedeflerine hizmet etme pahasına, ülke içinde kazanımlar elde etmek adına güçlendirmektedir.

Türkiye'nin yanlış bilgilere karşı hassasiyeti ve zafiyeti, uzun zamandır devam eden iç sorunların kendi kendini pekiştirdiği bir sistemden kaynaklanmaktadır. Genel anlamda, yukarıda bahsedilen kompütasyonel propaganda sorunları, çev-

rimiçi ve çevrimdışı platformlarda aşırı siyasi kutuplaşmayla ve toksik/nezaketsiz bir siyasi söylemle harmanlanmıştır. Bu kısır döngü, Türkiye'de mezenformasyon ve dezenformasyonu hafifletmeyi amaçlayan muhtemel girişimlerin karşısındaki en temel zorluktur.

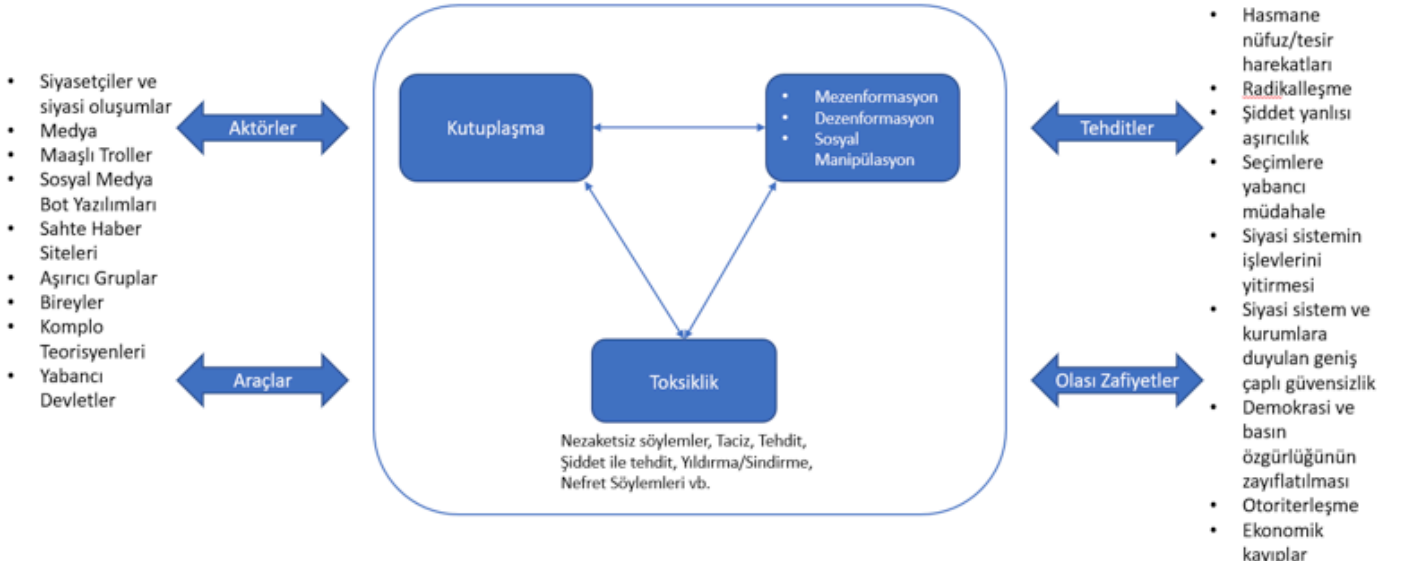
Son yirmi yılda yürütülen bilimsel çalışmalar kutuplaşma, yanlış bilgi ve toksik (nezaketsiz, olumsuz, saldırganca, taciz eden veya nefret içeren) tartışmalar arasındaki karşılıklı ilişkileri belgelemiştir.¹³ Örneğin, siyasal kutuplaşma ve hiper-partizanlık yanlış bilginin yayılmasını ve ömrünü arttırırken dezenformasyon genellikle kutuplaşmayı ve sosyal fay hatlarını güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Benzer bir şekilde, siyasi tartışmaları etkileyen toksik söylem ve ilgili konular hem kutuplaşma hem de yanlış bilgiyle iki yönlü bir ilişkiye sahiptir.¹⁴ Öfke ve kaygı¹⁵ yanlış, partizan, toksik ve kutuplaştırıcı içeriğin yayılmasını etkilerken, siyasetçiler ve trol orduları bu tür duygusal ve psikolojik faktörleri düzenli olarak körüklemektedir. En önemlisi, aşağıdaki şemada da görülebileceği gibi, bahsi geçen kendi kendini pekiştiren sistem, hasmane nüfuz ve etki kampanyalarından radikalleşmeye, şiddet yanlısı aşırıcılık ve seçimlere yabancı müdahaleden siyasal sisteme ve kurumlara yönelik yaygın güvensizliğe kadar pek çok başka tehdide ve daha fazla zafiyete neden olabilir.

¹² H. Akin Ünver, Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey, EDAM, 2019.

¹³ Joshua A. Tucker et al., Social Media, Political Polarization, and Political Disinformation: A Review of the Scientific Literature, Hewlett Foundation, 2018.

¹⁴ a.g.e.

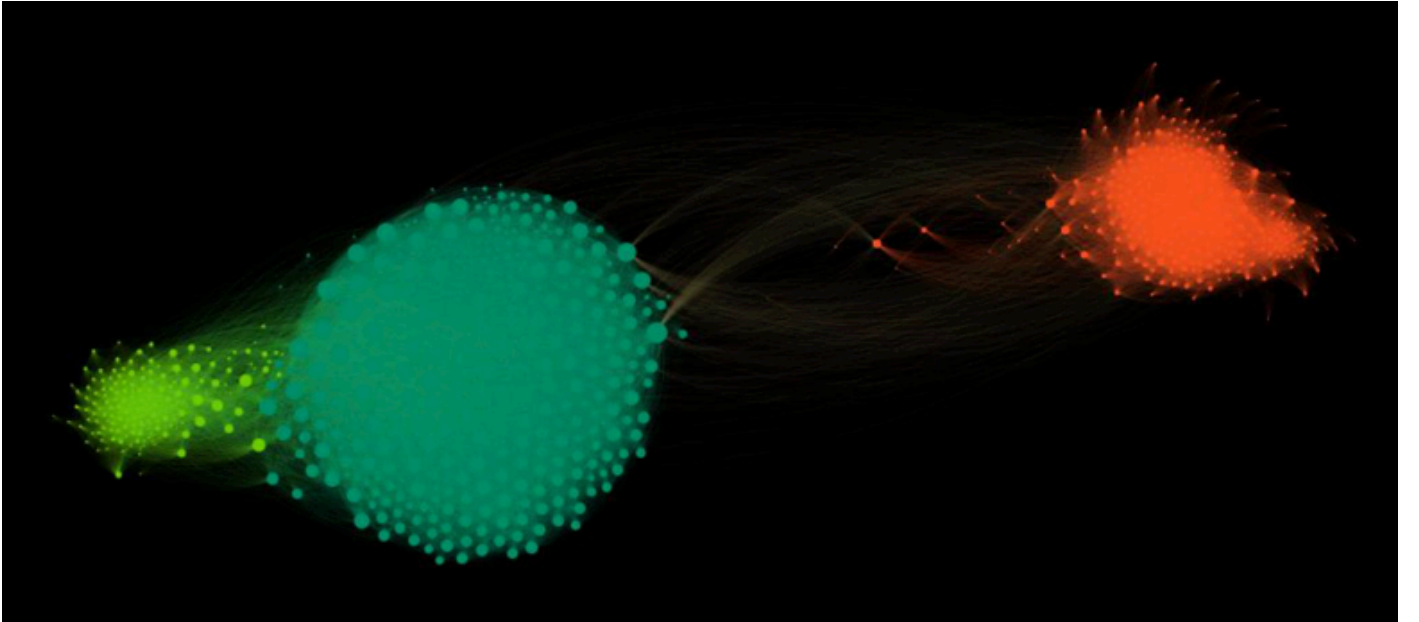
¹⁵ Brian E. Weeks, Emotions, Partisanship, and Misperceptions: How Anger and Anxiety Moderate the Effect of Partisan Bias on Susceptibility to Political Misinformation, Journal of Communication 65, 699-719, 2015.

Şekil 4: Türkiye'deki yanlış bilgi, kutuplaşma ve toksik söylemin oluşturduğu, kendi kendini pekiştiren sistem.

Siyasi ve sosyal kutuplaşmanın Türk toplumu üzerindeki etkisi son yıllarda daha belirgin hale gelmiştir. 2017'de yapılan bir araştırmada, katılımcıların sadece yüzde 29'u sevmedikleri siyasi partinin destekçileriyle "komşu olmak isteyebile-

ceklerini söylemiştir". "Ankete katılanların yaklaşık yarısı, 'diğer partiyi' destekleyenlerin telefonlarının dinlenmesini olumlu karşılamış ve yüzde 37'si bu grubun üyelerinin seçimlere katılmasına karşı olduklarını söylemiştir."¹⁶⁻¹⁷

Şekil 5: Suriye iç savaşıyla ilişkili son dönemdeki olaylar sırasında Türkçe Twitter tartışmalarının görselleştirilmesi. Türkiye'deki enformasyon ortamı, aşırı kutuplaşmış yapısını korumaktadır. Ayrıntılı analiz için EDAM'ın daha önce yayınladığı Türkiye'deki dijital medya ekosistemine ilişkin raporuna bakınız.¹⁸

¹⁶ Emre Erdoğan, Dimensions of Polarization in Turkey, GMF, 2018, <http://www.gmfus.org/publications/dimensions-polarization-turkey>, Erişim tarihi: 10 Mart 2020.

¹⁷ Dimensions of Polarization in Turkey, Istanbul Bilgi University, 2018, https://goc.bilgi.edu.tr/media/uploads/2018/02/06/dimensions-of-polarizationshortfindings_DNzdZml.pdf, Erişim tarihi: 10 Mart 2020.

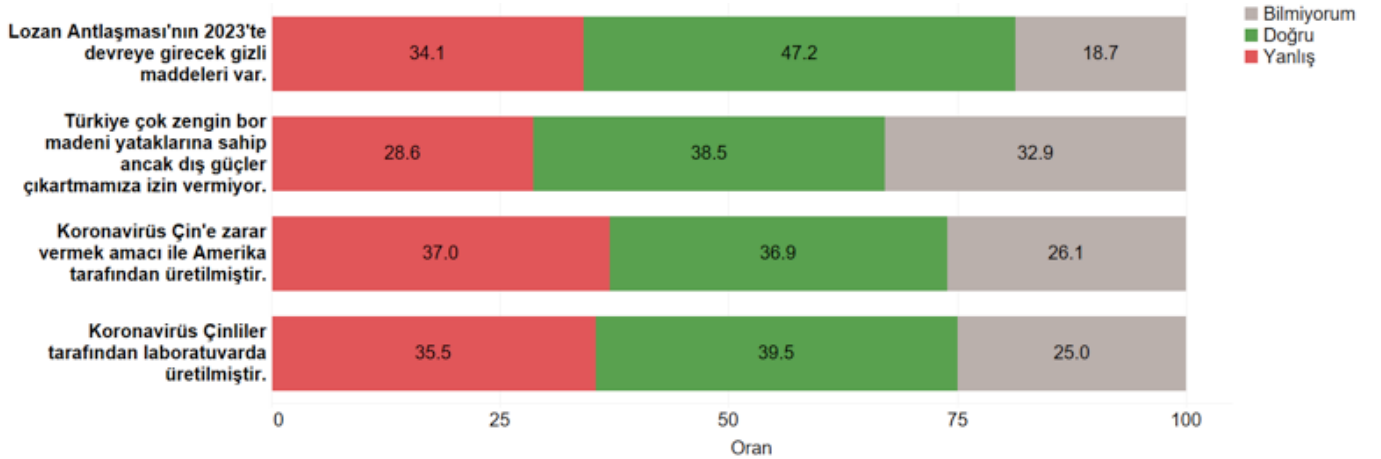
¹⁸ a.g.e.

Kutuplaşma ve hiper-partizanlık, Türkiye’de yanlış bilginin önemi ve dezenformasyonun etkinliğiyle büyük ölçüde ilişkilidir. EDAM’ın kısa süre önce Türkiye’deki dijital haber ekosistemine ilişkin olarak yayınladığı rapor, gerek sosyal medyada aşırı kutuplaşmış tartışma ağlarının oluşumunu gerekse Türkiye’deki haber kaynaklarının çoğunlukla partizan kümeleri içerisinde kaldığı gerçeğini ortaya koymuştur.¹⁹ Önemli siyasi olayların ve kriz anlarının sık yaşanması ve referandum benzeri söylemleri anımsatan iç siyasi iklim nedeniyle, Türkçe çevrimiçi sosyal ağlarda dezenformasyona yatkınlık yüksektir. **Bu zafiyet genellikle yerli aktörler tarafından istismar edilirken, hasım sosyal manipülasyon kampanyalarına karşı Türkiye’nin zafiyetlerini de kalıcı hale getirmektedir.** Türkiye halihazırda sosyal manipülasyon sorunlarını aşmak için kapsamlı bir strateji ve siyasi iradede yoksundur. Ankara bu kapsamlı sorunu hafifletmeyi seçerse ele alınması gereken temel sorunlar, siyasi kutuplaşma ve uydurmalara yatkınlığın çok yüksek olması olacaktır. **Ayrıca, siyasi trol orduları ve botnetler sorununun da toksik etkileri nedeniyle**

ele alınması gerekmektedir.

Yukarıda bahsedilen sorunların yanı sıra komplo teorileri, sahte hikayeler ve söylentiler sıklıkla Türk toplumunun geniş kesimleri tarafından benimsenen güçlü yanlış inanışlara dönüşmektedir. Olguyu destekleyen birçok faktör arasında, Türk haber medyasının sahte hikayeleri güçlendirmesi, medya okuryazarlığı sorunları ve eğitim sisteminin köklü sorunları ilk sırada yer almaktadır. Aşağıdaki grafik, İstanbul Ekonomi Araştırma tarafından yapılan bir araştırmanın sonuçlarını göstermektedir. Grafikte yer alan sahte hikayelerin ilk ikisi daha eski ve iyi bilinmekte olan hikayelerdir. Bu hikayeler, çürütülmesine ve düzeltilmesine karşın mezenformasyonun uzun ömürlü olduğunu gösteren örneklerdir. COVID-19 pandemisiyle ilgili olan diğer hikaye ise, insanların tekrarlanan sahte hikayelere karşı savunmasız ve bunları benimsemeye hazır olduğunu göstermektedir. Örnek sahte hikayelerin tamamı, Türk haber medyası tarafından düzenli olarak içerik konusu yapılmaktadır.

Şekil 6: İstanbul Ekonomi Araştırma tarafından yapılan bir araştırmanın sonuçları. Katılımcılara sorulan soru şuydu: "Aşağıdaki iddialardan hangisinin doğru olduğunu düşünüyorsunuz?"²⁰

Haber medyasına duyulan güven ve haber kuruluşlarının yarattığı dezenformasyona yönelik algılanan maruziyet, Türkiye’de yanlış bilgilerle ilgili sorunların diğer iki göstergesidir. Reuters Enstitüsü Dijital Haberler Raporu (Digital News Report), 2019’da haberlere duyulan **genel güven** oranının bir önceki yıla göre sekiz puanlık bir artışla yüzde 46 olduğunu belirtmektedir.²¹ Rapor, 2018’de genel **güvensizliğin** yüzde 40 ile rekor seviyede düştüğünü ortaya koymuş, siyasi kutuplaşmanın ve haber medyasındaki büyük kuruluşların aynı elde toplanmasının etkilerine işaret etmiştir.

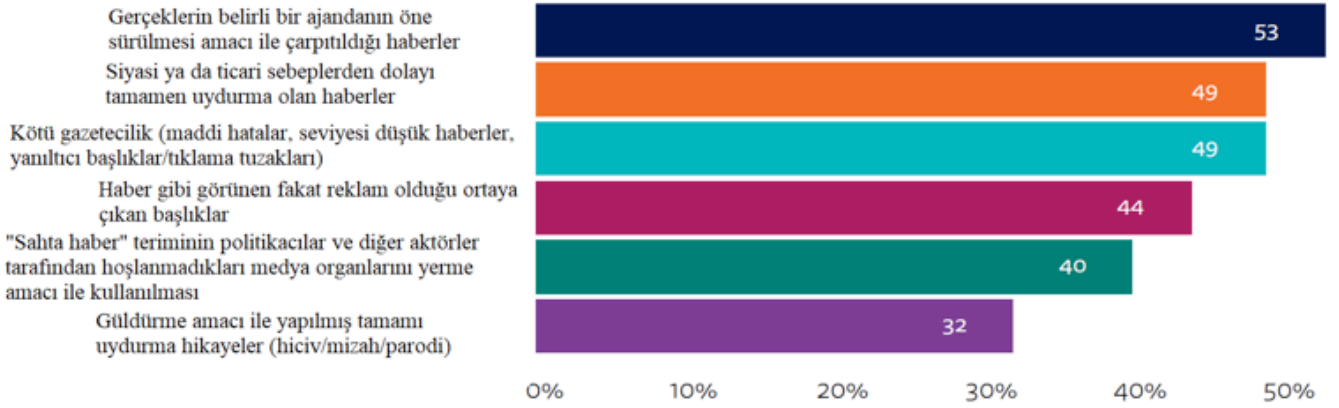
Ayrıca, araştırmaya katılan sağ eğilimli kişiler arasında haberlere duyulan güven oranı daha yüksektir. Son olarak, **mezenformasyona yönelik olarak algılanan maruziyet** de çok yüksektir. Bu konuda belirgin biçimde yüksek olan oran, Türkiye’yi diğer ülkelerin çoğundan ayırmaktadır. Dijital Haberler Raporu, katılımcıların yüzde 53’ünün “belirli bir gündemi öne çıkarmak için gerçeklerin çarpıtıldığı hikayelere”, yüzde 49’ununsa “tamamen siyasi veya ticari nedenlerle kurgulanan hikayelere” maruz kaldıklarını belirttiğini ortaya koymuştur.²²

¹⁹ Banış Kırdemir, Turkey’s Digital News Landscape: Polarization, Social Media, and Emerging Trends, EDAM, 2020.

²⁰ Hangi Komplo Teorilerine İnanıyoruz?, İstanbul Ekonomi Araştırmaları, 2020, <https://www.turkiyeraporu.com/hangi-komplo-teorilerine-inaniyoruz>, Erişim tarihi: 18 Mayıs 2020.

²¹ a.g.e.

²² Digital News Report, Reuters Institute for the Study of Journalism, 2018, <http://www.digitalnewsreport.org/survey/2018/turkey-2018/>, Erişim tarihi: 10 Mart 2020.

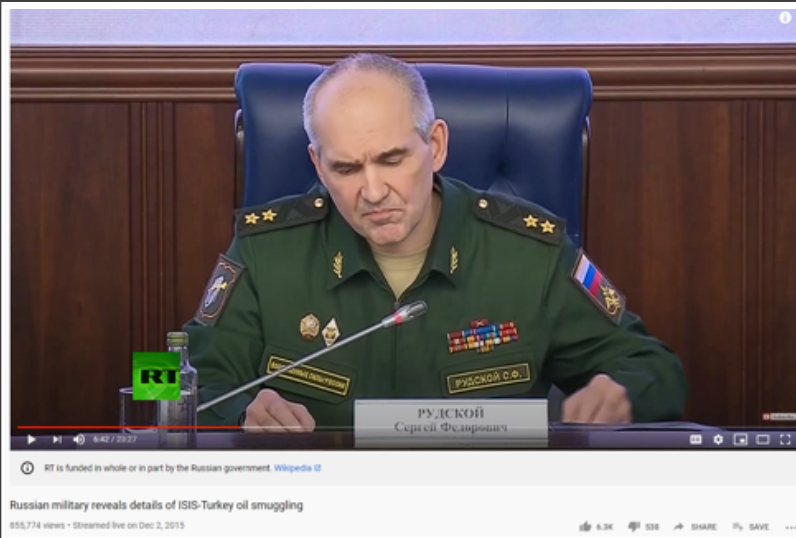
Q_FAKE_NEWS_3. Son bir haftada aşağıdakilerden hangisi ile karşılaştınız? Lütfen tüm geçerli seçenekleri işaretleyiniz. Baz: Maruziyet belirtenler.

Şekil 7: Reuters Enstitüsü Dijital Haber Raporu'nda yer alan, Türkiye'deki haber kuruluşlarından kaynaklanan mezenformasyona yönelik olarak algılanan maruziyete dair araştırmanın sonuçları²³

Türkiye'nin dezenformasyon ekosistemi büyük ölçüde iç siyaset gündemlerinin, yıldırmanın, siyasi baskının ve mevcut sosyopolitik parçalanmaya hizmet eden hikayeleri güçlendirmenin peşinde olan troller, botlar, haber medyası ve partizan aktörler tarafından yönlendirilmektedir. **Bununla birlikte ülke, önemli bir jeopolitik aktör olarak, yabancı devletlerin veya devlet dışı aktörlerin yürüttüğü manipülasyon kampanyalarının da hedefi halindedir.** Bugüne dek sosyal medya izleme kuruluşlarının tespit ettiği kadarıyla bu tür kampanyaların ve hikayelerin en sık karşılaşılan kaynakları, Orta Doğu veya Rusya merkezli kuruluşlardır. Örneğin, Tür-

kiye'yi hedef alan en başarılı dezenformasyon kampanyalarından biri; Rusya'nın öncülük ettiği, Suriye savaşının zirve yaptığı dönemde Türk hükümetinin IŞİD'den petrol kaçırmakla suçlandığı söylem olmuştur. Bu iddia daha sonra çürütülmüş olsa da Rus kaynakları sonradan birkaç Batılı haber kuruluşu ve Türkçe yayın yapan bazı haber medyası kuruluşları tarafından da benimsenen bir söylemi güçlendirmeyi başarmıştır. Hatta bu iddia, Suriye'deki jeopolitik gerginlikler ve tırmanan askeri gerginlikle eş zamanlı olarak son dönemde bazı kaynaklar tarafından tekrar yayılmıştır.

²³ a.g.e.

Rus yetkililerin Türk hükümetinin IŞİD'in elindeki bölgelerden petrol kaçırıldığını iddia ettiği basın toplantısını gösteren YouTube'daki RT videosundan alıntılanan görüntü.

Rusya: Erdoğan ve ailesi, IŞİD'in Suriye'deki yasadışı petrol sevkiyatıyla doğrudan ilişkili. İşte inkar edilemeyecek Video görüntüleri ve belgeler

Rusya Savunma Bakanlığı Suriye'deki IŞİD militanlarının finansal kaynaklarına dair bir basın toplantısı düzenledi. Rus yetkililer, Suriye'deki IŞİD militanların mali kaynakları ve petrol gelirlerine ilişkin Rusya Savunma Bakanlığı'nın elindeki kanıtları, bakanlığın sitesinde yayına sürüleceğine açıkladı.

Rusya Savunma Bakan Yardımcısı Anatoly Antonov, IŞİD'i yenmek için yasadışı petrol ticareti kanallarının ve alt yapısının yok edilmesi gerektiğini söyledi. Antonov, "Suriye'den yasadışı şekilde satılan petrolün ana güzergahı Türkiye" dedi.

Aynı iddiaları tekrar eden düşük profilli bir Türk web sitesinin ekran görüntüsü. Haberin tarihi 7 Mart 2020'dir.

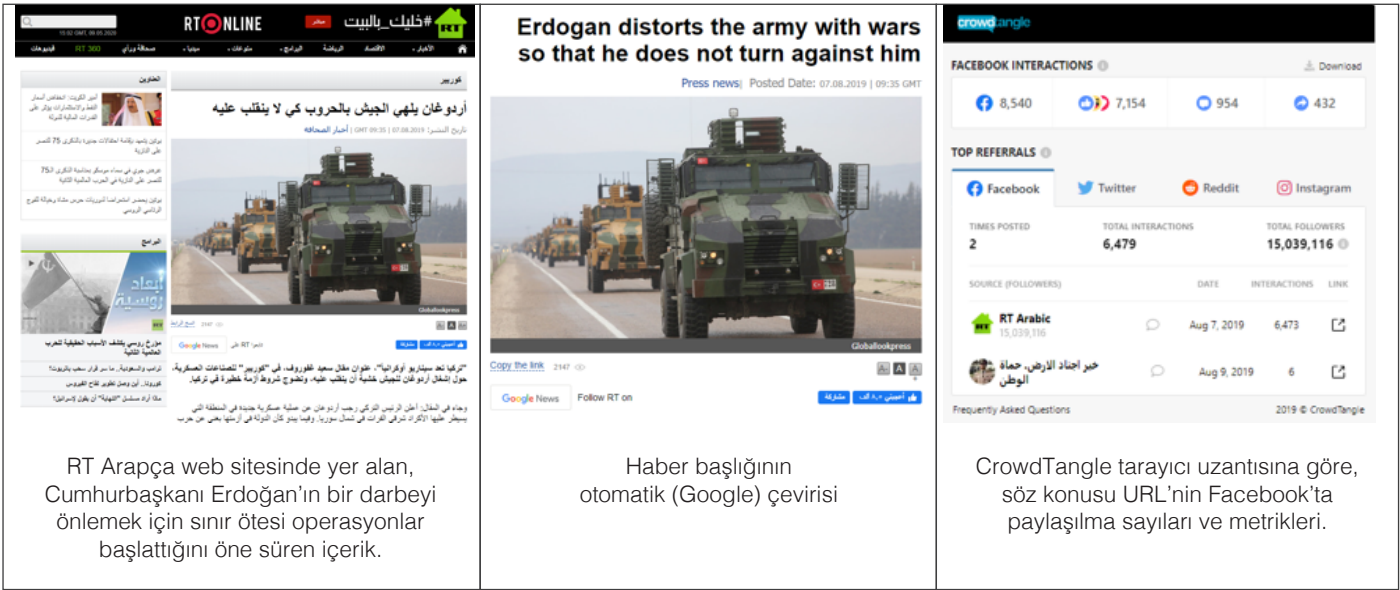
Şekil 8: Rus haber kuruluşu RT'nin videosundan ve daha önce çürütülmüş iddiaları yeniden yayınlayan bir Türk web sitesinden ekran görüntüleri.

Son aylarda çeşitli kaynaklar, benzer olaylara ve ifşaatlara yer vermiştir. Örneğin, Nisan 2020'de Twitter, Türkiye'yi hedef almak için yapay ve gerçek dışı kampanyalar yürüten binlerce hesabı kapatmıştır. Hesapların "Mısır, Suudi Arabistan ve diğer birkaç ülkeyle" bağlantılı olduğu bildirilmiştir.²⁴ Atlantik Konseyi'ne bağlı DFRLab, kapatılan Twitter botlarının, çeşitli araştırmacılar tarafından Twitter'a bildirilmeleri üzerine silindiğini açıklamıştır. Engellenen botnet, Türk hükümeti, Türkiye Cumhurbaşkanı ve Ankara'nın Libya'daki eylemleri hakkındaki manipülatif içerikleri güçlendirmiştir. Ayrıca COVID-19 pandemisiyle ilgili içerik paylaşıldığı da gö-

rülmektedir.²⁵ Diğer örneklerde de görüldüğü gibi hem Rus hem de Orta Doğu kaynaklarından yayılan kampanyalar bölgesel bir jeopolitik bağlamda gerçekleşirken, Rusya önderliğindeki operasyonlar ise yoğunlukları ve sıklıkları açısından daha incelikli görünmektedir. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin sınır ötesi askeri operasyonları ve terörle mücadele alanındaki girişimleri çoğu kez devletlerin ve terör örgütlerine ait haber kaynaklarının manipülatif kampanyalarına maruz kalmış, zaman zaman uluslararası haber kaynaklarının yayınlarında ele alınmış ve sosyal medyada geniş çaplı olarak yayılmıştır.

²⁴ Twitter removes thousands of accounts linked to Saudi, Egypt, Al Jazeera English, 2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/04/twitter-removes-thousands-accounts-linked-saudi-egypt-200402131034878.html>, Erişim tarihi: 15 Nisan 2020.

²⁵ Kanishk Karan, Twitter botnet targeted Turkey while politicizing coronavirus, Atlantic Council DFRLab, <https://medium.com/dfrlab/twitter-botnet-targeted-turkey-while-politicizing-coronavirus-708bb281bd85>, Erişim tarihi: 15 Nisan 2020.

RT Arapça web sitesinde yer alan, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bir darbeyi önlemek için sınır ötesi operasyonlar başlattığını öne süren içerik.

Haber başlığının otomatik (Google) çevirisi

CrowdTangle tarayıcı uzantısına göre, söz konusu URL'nin Facebook'ta paylaşılma sayıları ve metrikleri.

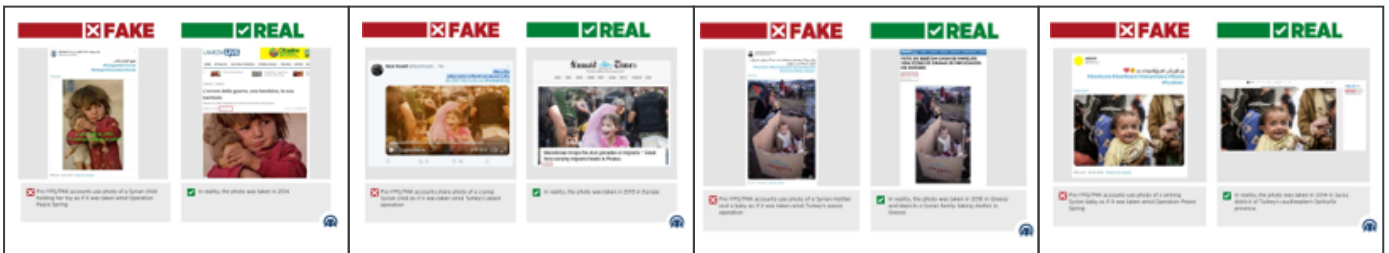
Şekil 9: RT Arapça tarafından yayınlanan bir haberin ekran görüntüleri ve sosyal medya etkileşimleri. Facebook metrikleri CrowdTangle uzantı aracından alınmıştır.

Bir Rus web sitesinde yanıltıcı bir başlıkla yayınlanan ve Türkiye'nin güney Ukrayna'da bir "halifelik" kurmak istediğini iddia eden haberin ekran görüntüsü.

Haber başlığının Google Chrome/translate uzantısı tarafından yapılan İngilizce çevirisi.

Şekil 10: Türkiye'nin güney Ukrayna'da halifelik kuracağını iddia eden bir Rus web sitesinin ekran görüntüsü.

Şekil 11: Türkiye'nin son dönemde Suriye'de gerçekleştirdiği sınır ötesi operasyonlar, sosyal medyada çok sayıda manipülasyon kampanyasının hedefi olmuştur. Görseller Anadolu Ajansı'ndan alınmıştır.²⁶

²⁶ Pro-YPG/PKK social media accounts spread disinformation, Anadolu Agency, 2019, <https://www.aa.com.tr/en/fact-check/pro-ypg-pkk-social-media-accounts-spread-disinformation/1613280>, Erişim tarihi: 15 Nisan 2020.

Mezenformasyon Fırtınalarının Arasında Türkiye: COVID-19 “Enfodemi” Vakası

COVID-19 pandemisi sırasında küresel mezenformasyon dalgaları ve manipülatif faaliyetler sosyal medyayı yoğun şekilde etkilemiştir. Buna karşılık akademisyenlerin, uluslararası kâr amacı gütmeyen kuruluşların, sosyal medya platformlarının ve devlet kurumlarının da katılımıyla, mezenformasyon ve beraberinde getirdiği halk sağlığı risklerinin etkilerini azaltmak için işbirliğine dayalı birçok girişim ortaya çıkmıştır. İstatistikler, “İngilizce doğruluk kontrollerinin” sayısının Ocak-Mart 2020 arasında yüzde 900’den fazla arttığını göstermektedir.²⁷ Hatta pandemiyle ilgili mezenformasyonun küresel olarak yayılması, “*doğruluk kontrol kuruluşlarının karşılaştığı en büyük zorluk*” olarak nitelendirilmiştir.²⁸ Mezenformasyonun büyük bir bölümü sosyal medya platformlarından kaynaklanırken, en büyük etkileşimi meşhur kişilerin dile getirdiği sahte iddialar yaratmıştır. Bununla birlikte, yanlış bilgilerin çoğu, bireyler tarafından sosyal medya kanallarında yayılmıştır.²⁹ COVID-19 ile ilgili mezenformasyonun yayılmasında tercih edilen platformlar olarak WhatsApp ve Facebook messenger gibi kapalı platformların veya normal e-postaların ağırlığının artması büyük bir zorluk teşkil etmiştir.

COVID-19 pandemisi sırasında mezenformasyonun ve silah olarak kullanılan sahteliklerin muazzam bir şekilde yayılması nedeniyle riskleri azaltmak ve halkın toparlanma gücünü arttırmak adına çeşitli çabalar ortaya konmuştur. Örneğin Euro-pol, sahte haber “*zincirini kırmak*” için özel ve bilgilendirici bir web sitesi kurmuştur. Bu web sitesinde mezenformasyon

nun yayılma “eğrisini düzleştirmek” için halka yönelik kısa bir kılavuz da yer almaktadır.³⁰ First Draft, gazetecilere yönelik olarak bir dizi ayrıntılı rehber ve kaynak sunmaktadır. Bunların arasında doğrulama araçları, çürütülmüş iddiaların yer aldığı bir veritabanı ve diğer bilgi kaynakları yer almaktadır.³¹

Ayrıca akademik kurumlar ve araştırmacılar, ilgili mezenformasyon içeriğine dair özel sayfalar açmıştır. Carnegie Mellon Üniversitesi Bilgilendirilmiş Demokrasi ve Sosyal Siber Güvenlik Merkezi, önleyici tedbirler ve tedaviler, virüsün kökenleri ve yapısı, komplo teorileri, acil durum müdahaleleri ve diğer konular hakkındaki hikayeler de dahil olmak üzere çeşitli kategoriler altında 200’den fazla ayrı söylemi nitelendirmiştir. Ayrıca web sayfasında sahte iddiaların ve hikayelerin bir listesini yayınlamakta ve listeyi düzenli olarak güncellemektedir.³² Benzeri bir şekilde, Arkansas merkezli Sosyal Medya ve Çevrimiçi Davranışsal Çalışmalar için İşbirliği Merkezi (COSMOS), bilinen mezenformasyon örneklerinden oluşan bir listeye ek olarak bunların yayılmasını önlemek için bir rehber yayınlamaktadır. Bu makalenin yazıldığı tarih itibarıyla listede 405 mezenformasyon vakası ve halkın bilinçlendirilmesini teşvik etmek için 41 ipucu yer almaktadır.³³ Sosyal medya platformları, çürütülen dezenformasyon örneklerine karşı farklı seviyelerde kısmi karşı önlemler almıştır. Bunların arasında içerik kaldırma ve kullanıcıları yanlış bilgiler hakkında uyarıcı işaretler yer almaktadır.

²⁷ J. Scott Brennen et. al., Types, Sources, and Claims of COVID-19 Misinformation, Reuters Institute for the Study of Journalism, 2020, <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/types-sources-and-claims-covid-19-misinformation>, Erişim tarihi: 20 Nisan 2020.

²⁸ Eduardo Suarez, How fact-checkers are fighting the coronavirus misinformation worldwide, Reuters Institute, 2020, <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/risj-review/how-fact-checkers-are-fighting-coronavirus-misinformation-worldwide>, Erişim tarihi: 20 Nisan 2020.

²⁹ J. Scott Brennen et. al., Types, Sources, and Claims of COVID-19 Misinformation, Reuters Institute for the Study of Journalism, 2020, <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/types-sources-and-claims-covid-19-misinformation>, Erişim tarihi: 20 Nisan 2020.

³⁰ COVID-19: Fake News, Europol, 2020, <https://www.europol.europa.eu/covid-19/covid-19-fake-news>, Erişim tarihi: 20 Nisan 2020.

³¹ Coronavirus: Resources for Reporters, First Draft, 2020, <https://firstdraftnews.org/long-form-article/coronavirus-resources-for-reporters/>, Erişim tarihi: 20 Nisan 2020.

³² Coronavirus: Misinformation and Disinformation Regarding Coronavirus in Social Media, Center for Informed Democracy and Social Cybersecurity, 2020, <https://www.cmu.edu/ideas-social-cybersecurity/research/coronavirus.html>, Erişim tarihi: 25 Nisan 2020.

³³ COVID 19 Misinfo, Collaboratorium for Social Media and Online Behavioral Studies (COSMOS), 2020, <http://cosmos.ual.edu/covid-19>, Erişim tarihi: 2 Mayıs 2020.

Türkiye'de COVID-19 Mezenformasyon Kategorileri	Açıklama
Asıl kaynağın konumu	<ul style="list-style-type: none"> - Hikayeler başka bir yerde ortaya çıkmış ve Türkçe ağırları etkilemiştir - Hikayeler veya hikaye türleri, başka bir yerde ortaya çıkmış/görölmüş, ancak Türkiye'de daha yerli özelliklere uygun olacak şekilde değiştirilmiştir. - Büyük ölçüde Türkiye'ye özgü hikayeler
Yanlış bilginin türleri	<ul style="list-style-type: none"> - Tamamen uydurulmuş içerik - Bağlam dışı veya yeniden yapılandırılmış içerik - Yanıltıcı içerik - Komplote teorileri - Koordineli, yapay ve gerçek dışı sosyal medya kampanyaları
Hikaye türleri	<ul style="list-style-type: none"> - Virüsün kökenleri ve yapısı - Bir silah olarak COVID-19 - Önceden tasarlanmış bir 'senaryo' olarak COVID-19 - Pandeminin sonuçları - Tedaviler ve önleyici tedbirler hakkında yanlış bilgiler - Tanı ile ilgili hikayeler - Devletin pandemiye tepkisi hakkındaki hikayeler - Bireyler hakkındaki hikayeler - Yurt içindeki siyasi, sosyal ve demografik kutuplaşmaya dair ve bu kutuplaşma tarafından yönlendirilen hikayeler - Pandeminin ölçeği ve yayılma kapsamıyla ilgili hikayeler
Hikaye popülerliği	<ul style="list-style-type: none"> - Her bir kategori altında toplanan hikayelerin, düşükten çok yüksek seviyelere kadar erişim ve etkileşim oranları
Muhtemel nedenler/hedefler	<ul style="list-style-type: none"> - Mali kazanç - Yurt içinde siyasi etki - Kafa karıştırma ve korku salma - Dış politika gündemini etkileme - Devlet kurumlarını zayıflatma - Jeopolitik amaçlar - Diğer
Aktörler/Kaynaklar	<ul style="list-style-type: none"> - Bireyler - Medya kuruluşları - Siyasetçiler/siyasi partiler - Yabancı hükümetler/devlete ait haber kuruluşları - Dini gruplar, kütler, örgütler - Diğer devlet dışı aktörler
Yayımla platformları	<ul style="list-style-type: none"> - Konvansiyonel medya (TV, yazılı, radyo) - Facebook - YouTube - Twitter - WhatsApp - Diğer sosyal medya

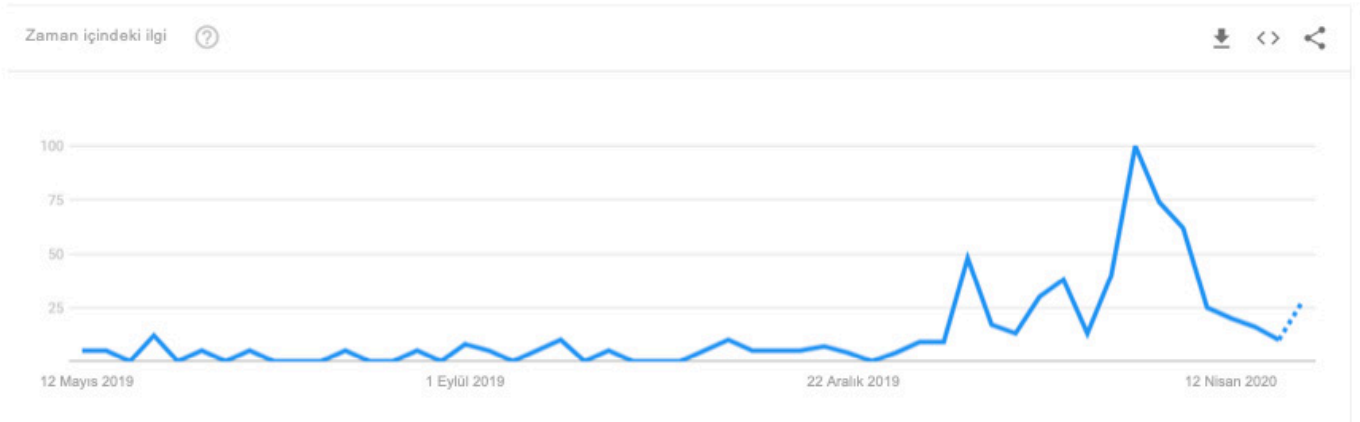
Tablo 1: Türkiye'de COVID-19 pandemisiyle ilgili yanlış bilgi türleri

Bu çalışmada, Türkiye'deki enformasyon ortamında dolaşmakta olan COVID-19 pandemisiyle ilgili yanlış bilgi örneklerini izledik ve topladık. Ayrıca akademik çevrelerde başkaları tarafından da kullanılan karakterizasyon modellerinin değiştirilmiş versiyonlarını benimsedik. Yukarıdaki tabloda, COVID-19 pandemisiyle ilgili olarak Türkçe sosyal medya tartışmalarında, dijital haber kaynaklarında ve konvansiyonel haber kuruluşlarında gözlemlediğimiz mezenformasyon kategorileri özetlenmiştir.

Birincisi ve en önemlisi, yanlış bilginin yayılmasıyla ilgili pek çok özellik, Türkçe enformasyon ekosisteminde ön plana çıkmaktadır. Pandemiyle ilgili yaygın küresel dezenformasyon vakalarının çoğu, Türkçe ağları da etkilemiştir. Örneğin; virüsün kaynağıyla ilgili sahte hikayeler, biyolojik bir silah olarak kullanıldığı iddiası, virüsün üretilmesi ve yayılması konusunda Bill Gates'in rolü olduğuna, dünyanın her yerinde iletişimi kesmeyi amaçlayan büyük bir komplo kurulduğuna ve 5G iletişim ağlarının ölüm sarmalına neden olduğuna dair sahte iddialar tüm platformlarda sürekli olarak görülen komplo te-

orileri olmuştur. Ancak küresel mezenformasyon vakalarının bazıları daha ziyade Türkiye'ye özgü özelliklere bürünmüştür. Ayrıca çok sayıda sahte hikaye Türkiye'ye özgüdür. Bu iddialar çoğunlukla iç siyasi ve sosyal kutuplaşmayla ilgilidir.

Pandemiyle ilgili Türkçe mezenformasyonun öne çıkan bir diğer özelliği, hikayelerin sosyal medya platformları ile konvansiyonel haber kuruluşları arasındaki geçişkenliğidir. Türkiye'deki haber medyası sahte iddialara, hiper-partizan yorumlara ve komplo teorilerine diğer birçok ülkedeki yayın kuruluşlarından çok daha fazla yer vermiştir. Buna karşılık, bu yayınlarda yer alan haberler ve videolar da sosyal medyada yüksek düzeyde etkileşim yaratmıştır. Özellikle ön plana çıkan bazı komplo teorileri ve partizan içerik, platformlar arası önem kazanarak YouTube, Facebook, Twitter ve diğer platformlara yayılmıştır. Özetle, Türk dijital haber medyasının yanlış bilgilere uluslararası muadillerine göre çok daha fazla yatkın olduğu görülmektedir. Türk dijital haber medyası pandemiyle ilgili yanlış bilgileri en çok güçlendiren kaynaklar arasında yer almıştır.

Şekil 12: "biyolojik silah" terimi için Google Arama Trendleri

Örnek 1: Küresel Komplolar Teorilerine ve Dezenformasyona Katılma

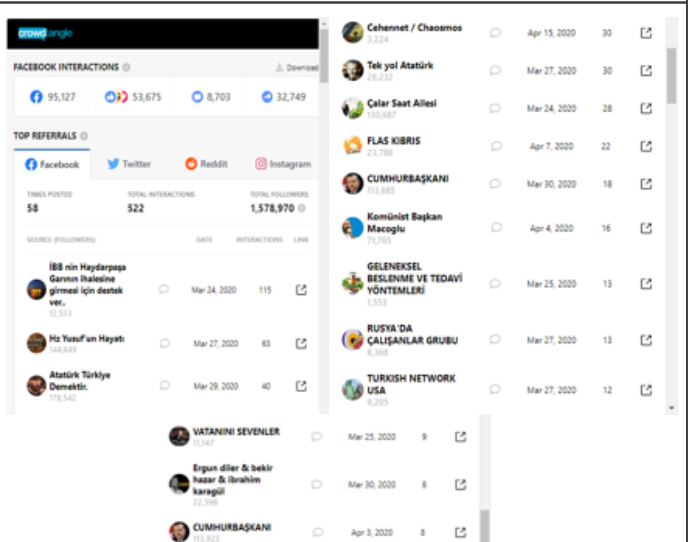
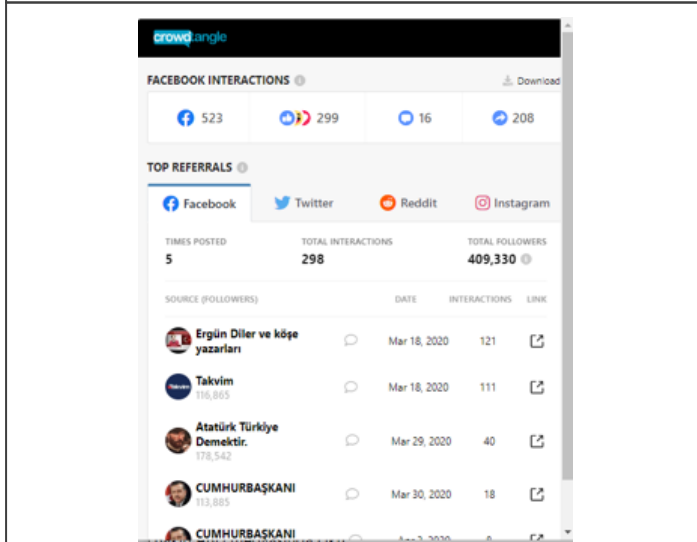
COVID-19'un Türkiye'de yayılması öncesinde ve sırasında, diğer ülkelerde görülen birçok yanlış bilgi vakası Türkçe platformlarda da yerini almıştır. Önleme ve tedaviler, virüsün yapısı, pandeminin kaynağı ve yapısıyla ilgili komplo teorile-

ri, 5G iletişim teknolojisiyle, biyolojik silahlarla ve dünya nüfusunu kontrol etmek ya da artışını durdurmak için girişilen büyük komplolarla ilgili sahte iddialar bu kategoride en sık karşılaşılan hikaye türleri olmuştur.

Bir Türk gazetesinde ve gazetenin web sitesinde yayınlanan köşe yazıları; önceden kurgulanmış küresel tasarımlar, silah olarak kullanma, en zengin ülkelerin ve bireylerin rolleri ve sık karşılaşılan diğer komplolar/dezenformasyon vakaları hakkındaki hikayeleri yeniden dolaşıma sokmuştur.

İlk kaynaktaki yazıları seslendiren YouTube videosu. Video 4 milyondan fazla görüntülenmiş, 50.000 beğeni ve 10.000'den fazla yorum almıştır.

Haberin Facebook'taki erişimini ve paylaşılmasını gösteren CrowdTangle istatistikleri. Etkileşim bu noktada sınırlı kalmaktadır.

YouTube videosu ve paylaşıldığı bazı gruplar için CrowdTangle istatistikleri. Hikaye bu aşamada çok daha fazla sosyal medya kullanıcılarına ulaşmakta ve çok sayıda etkileşim almaktadır.

Şekil 13: Mezenformasyonun platformlarda yayılması ve sosyal medya etkileşimlerinin artması

Türk TV kanalları ve yazılı basını, hastalığın önlenmesi hakkında çok sayıda sahte hikaye yaymıştır. Bunların arasında sarımsak, sirke, bitkisel tedaviler ve tuzlu suyla gargaranın ev yapımı ilaç olarak kullanılması da yer almaktadır. Ancak bu kategori Mart ayının ortasından sonra konvansiyonel ana akım platformlarda düşüşe geçmiştir. Bu gerilemenin kısmi nedeni, devlet kurumları tarafından yürütülen merkezi bir iletişim stratejisidir. Bu iddialar sosyal medyada da yaygınlık kazanmıştır. Diğer kategorilerdeki yanlış bilgiler arasında koronavirüsün soğuk algınlığı veya gripten farklı olmadığı, koronavirüs diye bir şeyin olmadığı, sadece Asyalıların koronavirüse yakalandığı ya da pandemiye Çin kültürü veya ırkının neden olduğu iddiaları ve bunlarla ilişkili hikayeler yer almaktadır.

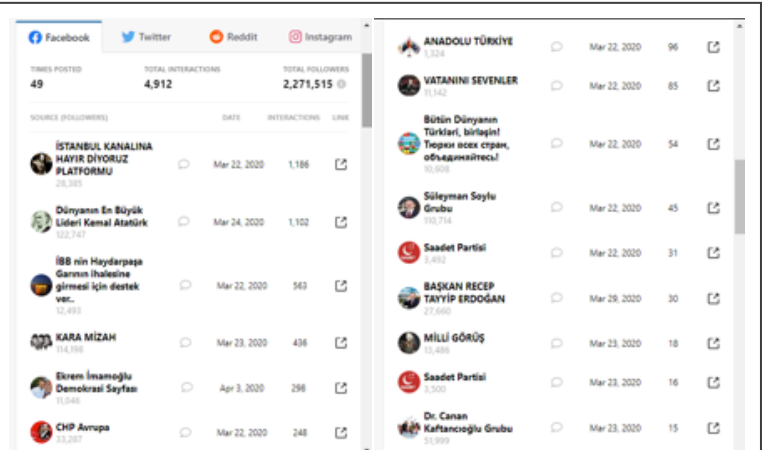
Türkiye'deki sosyal medya platformları ve konvansiyonel medyada pandemiye önceden var olan küresel komplolara, biyolojik silahlara ve dünya nüfusunu kontrol etmek için önceden tasarlanmış stratejilere bağlayan komplo teorileri ve dezenformasyon ön plandaydı. Bu tür hikayeler, diğer ülkelerdeki vakaları bire bir kopyalayan söylemlerle, uzun süredir devam eden mitler ve Türkiye enformasyon ortamındaki siyasi söylemle eşleşen özelliklere göre kısmen çarpıtılmış hikayeler arasında eşit olarak dağıtılmıştır. Konvansiyonel haber medyası, YouTube, Facebook ve Twitter arasında yüksek düzeyde bir geçişkenlik vardır. Yukarıdaki şekilde de görüldüğü üzere, platformlar arası etkileşimler genellikle yanlış bilginin erişimini ve etkinliğini güçlendirirken, aynı zamanda dezenformasyonun uzun ömürlü olmasını da sağlamıştır.

Corona Virüsün Altından ABD İlaç Şirketleri Çıktı
Ünlü doktor Yavuz Dizdar, koronavirüs salgınının perde arkasını anlattı:
18 Mart 2020 Çarşamba 11:01

CORONA VIRUSUN ALTINDAN ABD İLAÇ ŞİRKETLERİ ÇIKTI

www.yasamgazetesi.com.tr

Facebook	Twitter	Reddit	Instagram
49	4,912		2,271,515

SOURCE (FOLLOWERS)	DATE	INTERACTIONS	LINK
İSTANBUL KANALINA HAYIR DİYORUZ PLATFORMU	Mar 22, 2020	1,186	
Dünyanın En Büyük Lideri Kemal Atatürk	Mar 24, 2020	1,102	
İBB'nin Haydarpasa Garının İhalesine girmesi için destek ver...	Mar 22, 2020	563	
KARA MIZAH	Mar 23, 2020	436	
Ethem İmamoğlu Demokrasi Sayfası	Apr 3, 2020	298	
CHP Avrupa	Mar 22, 2020	248	

COVID-19 pandemisinin arkasında ABD merkezli ilaç şirketlerinin bulunduğu ve bu pandeminin önceden tasarlanıp günümüzde sahnelenmiş bir "senaryo" olduğu iddiasını yayan, düşük profilli bir Türk haber web sitesinde yayınlanan ve büyük etkileşim yaratan bir haber. Bu hikaye TV kanallarında ve sosyal medya platformlarında da sıklıkla yayılmıştır.

Haberin CrowdTangle istatistikleri ve Facebook gruplarında paylaşılması. Toplam erişim yüksektir ve siyasi yelpazede yer alan tüm grupları kapsamaktadır.

Şekil 14: Popüler bir hikaye örneği

Virüsün dünyadaki yayılımını yabancı kuruluşlara bağlayan dezenformasyon örnekleri ve komplo teorileri arasında ABD en çok hedeflenen ülke olmuş, ABD'yi Çin takip etmiştir. Teknoloji şirketleri, önde gelen varlıklı kişiler, hayır kuruluşları ve uluslararası kuruluşlardan da sıklıkla bahsedilmiştir. Pek çok meşhur kişi ve medya influencer'ı bu tür mesajları güçlendirerek büyük bir erişim ağına etkili şekilde yaymıştır.

Dezenformasyonu yayan kişiler arasında sosyal medya influencer'larından ünlü 'sağlıkçılara' kadar pek çok kişi bulunmaktadır. Ayrıca neredeyse tüm önemli haber kanalları ya bu kişilere bir platform sağlamış ya da kasten yanıltıcı içerik yayınlamıştır. Pek çok örnek olmakla birlikte, yukarıdaki örnek bu kategorideki bir haberin Facebook'taki erişimini ve yarattığı etkileşimi göstermektedir.

12 Mart 2020 Perşembe

İNSANLIĞIN KADERİ WUHAN 2019 SEMİNERİNDE Mİ BELİRLENDİ?

2015 yılında Kazakistan'da yaşayan Sayga antiloplarının neredeyse dörtte biri üç gün içinde öldü.

Neel tükenecek tehdidi altında bulunan bozku antiloplarını ev sahipliği yapan Kazakistan, Mayıs ayında yaşanan ve bir bilim-kurgu filmi anımsatan sahnelerin arkasında ne olduğunu halen çözabilmiş değil. İnternetteki kaynaklarda, üç gün içinde esrarengiz bir biçimde ölen antilop sayısı en az 60 bin olarak açıklandı fakat antilopların hangi sebepten öldükleri konusunda resmi ve bir açıklama yapılmadı ama bu katliamın bir sebebi vardı.

California yangınının bir amacı vardı.

Yunanistan yangınının bir amacı vardı.

2019 yazında Amazon yağmur ormanlarının, kaz dağlarının ve dünyanın neredeyse 3'te 1'ini yakılmasının "kulağa hoş gelmiyor ama" maalesef birtakım nedenleri vardı.

Hemen akabinde Avustralya'da 4 ay boyunca söndürülmeyen yangınlar belli bir amaç...

5G ağları, Bill Gates, koronavirüsün önceden tasarlanmış bir silah olduğu hakkındaki komplo teorilerini ve aşı karşıtı söylemleri yayarak sosyal medyada büyük etkileşim yaratan blog yazarlarından biri.

Daha önceki yazılarını okuyanlar Chemtrail ve Haarp konusunda vermiş olduğum ayrıntılı bilgileri hatırlayacaklardır. HAARP'ın hala bir komplo teorisi olduğunu düşünenler ve başını yukarı kaldıran bizleri hergün zehirleyen uçakları gördüğü halde Chemtrail ile Contra i ayırt edebilme seviyesine dahi gelemeyenler, yazdıklarından muhtemelen hiçbirsey anlamayacak, her kelimemi saçmalık olarak yorumlayıp farketmenizi istediğim tehlikeye gürüp geçmekle yetinecekler, onlarda işlerini yapmaya devam edecek, tabiki ben de...

Bill Gates 2018 yılında bir konferansta yaptığı konuşmasında: "Tarihten bildiğimiz bir şey varsa, ölümcül yeni bir hastalık ortaya çıkacak ve dünyaya hızla yayılacak. 6 ay içinde bir salgın hastalık 30 milyon insanın ölümüne sebep olabilir." diyor.. Konferansta gösterilen simülasyon videosunda ise virüsün nereden yayıldığına dikkat edin..

Virüs direkt olarak Çin'in "WUHAN" şehrinde yayılıyor..

Tesadüf veya komplo teorisi olamayacak kadar isabetli bir tahmin öyle değil mi?

crowdtangle

FACEBOOK INTERACTIONS

64,041 42,820 5,584 15,637

TOP REFERRALS

Facebook Twitter Reddit Instagram

TIMES POSTED	TOTAL INTERACTIONS	TOTAL FOLLOWERS
132	2,136	2,011,475

SOURCE (FOLLOWERS)	DATE	INTERACTIONS	LINK
MUĞLA YEREL TOHUM GRUBU	Mar 17, 2020	409	
Türkiye Chemtrails Takipçileri Sayfası Görüntü paylaşım Grubu	Mar 16, 2020	369	
N-Haber	Apr 6, 2020	155	
Spirituel Düşünenler	Mar 17, 2020	114	

Blog yazısının CrowdTangle istatistikleri. Facebook'ta 2 milyondan fazla takipçiye ulaşmış, 64.000'den biraz fazla etkileşim çekmiştir. Diğer örneklere benzer şekilde, bu içerik de tüm büyük siyasi partiler ve hareketlerle ilişkili gruplara ulaşmıştır.

Şekil 15: Komplo teorileri ve mezenformasyon içeren bir blog paylaşımı ve Facebook'taki etkileşim metrikleri

Sosyal medyada herhangi bir siyasi tartışmanın aşırı kutuplaşmış yapısına rağmen, bazı komplo teorilerinin ve dezenformasyon söylemlerinin Türkiye'deki sosyopolitik spektrumda farklı kesimler arasında yayıldığı gözlemlenmiştir. Bu başarı çoğunlukla içeriğin kaynağına bağlı olmuştur. Konvansiyonel haber kaynaklarında yer alan haber yazıları, yayınlar ve videolar, partizan takipçi kümelerinden daha fazla

etkileşim çekerken, diğerleri farklı siyasi gruplardaki sosyal medya kullanıcılarına aynı anda ulaşabilmiştir. Bu nedenle, dezenformasyon içeren birçok hikaye, kaynaklarına bakılmaksızın YouTube'daki ikincil hikaye anlatıcıları veya asıl kaynakla beyan edilmiş bir bağlantısı olmayan blog yazarları tarafından güçlendirilmiştir.

Örnek 2: Uzun süredir devam eden siyasi kutuplaşma, COVID-19 ve yabancı bilgi gündemlerine muhtemel yakınlık

Pandemi sırasındaki belirli bir mezenformasyon ve sosyal manipülasyon türü, Türkiye'deki iç politik söylemle ve aşırı kutuplaşma seviyeleriyle ilgili olmuştur. Sosyal medyadaki bu tür yanlış bilgi örnekleri ve koordineli manevralar bazen uzun süreler boyunca gündemde üst sıralarda kalmış ve tüm tartışma ekosistemini etkilemiştir. Bu çalışmada Twitter'daki etkinlikler ayrıntılı olarak bildirilmese de en öne çıkan ve süreklilik arz eden koordineli manipülasyon vakalarından biri, platformdaki siyasi botlar ve trollere ilgilidir. Botlar, troller ve ilişkili siyasi hesaplar; tartışmaları ve bilgi akışını sıklıkla bozmuş, yüksek seviyede toksisite yaratmış ve yıldırma amaçlı,

hasmane ve korkutucu bir ortam oluşturarak çevrimiçi toplulukların dikkatini dağıtmıştır. Bu tür etkinliklerden bazıları platformlar arası bir yapıda gerçekleşmiş, Facebook'a ve diğer platformlara da sızramıştır. Dolayısıyla bu tür tartışmalar iç politikayla ilgili dezenformasyon öğeleri ile belirgin hale gelmiştir. Ayrıca bu girişimler çoğunlukla belediye başkanlarını, siyasetçileri, gazetecileri, haber kuruluşlarını ve uzun süredir var olan sosyal, demografik ve siyasal fay hatlarını hedef almıştır.

Bu çalışmada, yurt içindeki siyasi hassasiyetlere bağlı ol-

makla kalmayıp, aynı zamanda dış politika söylemi üzerindeki muhtemel etkilerine de ışık tutan diğer bazı mezenformasyon vakalarını da kayıt altına aldık. Örneğin, COVID-19 ile ilgili gelişmelerin yaşandığı dönemde en çok etkileşim yaratan haberlerden biri, yerel bir kaynaktan yayılmıştır. Bu haberde, Çin'in temin ettiği 2 milyon test kitinden oluşan ilk parti karşılığında, 1938'de Çin'de gerçekleşen kolera salgını sırasında Türkiye'nin yaptığı aşı yardımı nedeniyle ödeme talep etmediği iddia edilmiştir. Daha sonra diğer bazı haber kuruluşları tarafından yayınlanan haberde, Çinli yetkililerin bunu Türkiye'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı Atatürk'ün onlarca yıl önce kendilerine yaptığı yardımdan ötürü bir jest olarak gördüğü de ima edilmiştir.

Bu haberdeki iddialar doğrulama kuruluşları tarafından daha

sonra çürütülmüştür. Fakat haber yine de BuzzSumo istatistiklerine göre sosyal medyada yaklaşık 850.000 etkileşim yaratmıştır. Bu rakama diğer haber kaynaklarının çektiği etkileşimler dahil değildir. Haberle ilgili mesajlaşmalarda öne çıkan iki ana tema, Atatürk'ün cumhuriyetin erken dönemindeki girişimlerine yönelik olumlu tutumlar ile Çin'in jestine ve Türkiye'deki genel dış politika dayanağına yönelik olumlu düşüncelerdir. Türkiye'nin önde gelen doğrulama kuruluşu Teyit tarafından yayınlanan doğruluk kontrol yazısı, haberin kendisinden çok daha az etkileşim çekmiştir. Bu fark, doğrulama kuruluşları tarafından yayınlanan yazıların çoğunlukla küresel olarak çevrimiçi sosyal ağlarda yanlış bilgilerin elde ettiği kadar geniş çaplı bir erişimi olmadığına işaret eden genel kanaate uymaktadır.

Şekil 16: Çin'den gelen test kitiyle ilgili haber örnekleri ve Teyit'in yayınladığı doğruluk kontrol yazısı. Facebook etkileşim metrikleri, CrowdTangle aracından alınmıştır.

Türkiye'deki hem çevrimiçi hem de çevrimdışı enformasyon ortamı, COVID-19 pandemisi sırasında yanlış bilgilere karşı hassas olmuş ve bu konuda zafiyet göstermiştir. Dünya çapında popülerlik kazanan birçok mezenformasyon hikayesi, Türkiye'deki haber yayınlarına, TV programlarına ve çevrimiçi sosyal ağlara da nüfuz etmiştir. İlgili bazı yanlış bilgi türleri, Türkiye'ye özgü olarak kalmış, bunlara çoğunlukla siyasi hikayeler eklenmiştir. Türkiye'de COVID-19 ile ilgili mezenformasyonun önemli bir özelliği, haber merkezlerinin çoğunlukla izleyici oranlarında potansiyel artışlar veya müteakiben finansal kazançlar elde etmek için ya da iç siyasi

sebeplerden ötürü sahte haberleri yaymaya yatkınlığı ve istekliliğidir. Dahası, jeopolitik söylemlerle ve dış politika söylemleriyle bağlantılı olarak pandemiyle ilgili yanlış bilgiler ve manipülatif faaliyetler de gerçekleşmiştir.

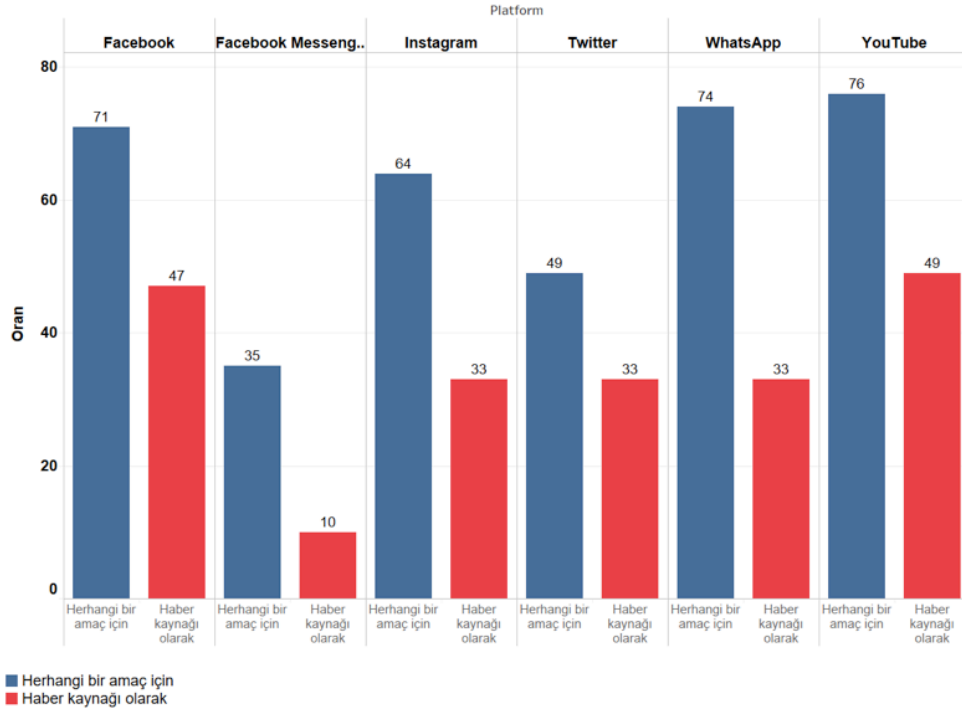
Aşağıdaki bölümde, Türkiye'nin savunma ortaklıkları, NATO üyeliği ve dış ilişkileri hakkındaki hikayelere ve içeriğe odaklanılırken, jeopolitik bağlamdaki mezenformasyon incelenecektir. Özellikle de bu tür hikayelerin Türkiye'ye özgü dezenformasyon araştırmalarında sıklıkla ihmal edilen bir platform olan YouTube'da nasıl yayıldığı kısaca ele alınacaktır.

Dezenformasyon, Jeopolitik Olaylar ve YouTube'da Alternatif Gerçeklikler

Türkiye, pek çok jeopolitik fay hattıyla çevrilidir. Önceki bölümlerde bahsedilen iç siyasi değerlendirmelere ve bilgi tüketimi sorunlarına ek olarak, Türkiye'nin siyasi söylemi, dış ilişkileriyle iç içe geçmiştir ve jeopolitik kimliğinin sürekli bir unsurudur. Ülke; Suriye, Irak, Kafkaslar ve Karadeniz gibi çok sayıda kriz bölgesinin kesişme noktasındadır. Avrupa'da ve transatlantik ittifakta meydana gelen gelişmelerden etkilenen başlıca aktörlerden biri Türkiye'dir. Sonuç olarak, Türkiye'deki enformasyon ortamı sık sık hararetli tartışmalar, mitlere, komplo teorilerine, yanlış inanışlara ve jeopolitik nitelikli dezenformasyona sahne olmaktadır. Dahası siyasetçiler, influencer'lar ve haber medyası dış politika söylemini hiper-partizan ve kutuplaştırıcı iç siyaset söylemleriyle harmanlamaktadır. Politik psikoloji, popüler kültür, kimlik ve genel siyasal kültür perspektiflerinden bakıldığında, ülkedeki sosyopolitik gruplar arasında alternatif gerçekliklerin birlikte var olmasını mümkün kılan birçok faktör vardır. Kısacası Türkiye uzun zamandır jeopolitik kaynaklı dezenformasyona çok yatkın olmuştur.

Aşağıda yer alan bölümlerde Türkiye'nin dış politikası, jeopolitik kimliği, savunma ortaklıkları ve NATO ittifakındaki rolüyle

ilgili olarak Türkçe sosyal medyada yer alan dezenformasyon ve sahte hikayelere dair çalışmamızın temel bulguları sunulacaktır. **YouTube**'daki içerik ve etkileşimlere özellikle odaklanılacaktır. YouTube, Türkiye'de haber ve bilgi edinmek için en popüler çevrimiçi kaynaklardan biri olmasına rağmen, ülkedeki yanlış bilgilere dair çalışmalar genellikle Twitter ve konvansiyonel haber medyası gibi diğer platformlara odaklanmaktadır. Bununla birlikte, ilgili literatür içinde YouTube, mezenformasyonun yayılması, radikalleşme, geribildirim döngüleri ve bu tür sahteliklere yönelik algoritmik katkılar hakkındaki tartışmaların merkezindedir. Ayrıca, fotoğraflar ve videolar gibi görsel içeriklerin yazılı metinlere kıyasla etkinliği bugüne kadar pek çok kişi tarafından kanıtlanmıştır. Son olarak, YouTube'da barındırılan içeriğin akışı ve paylaşımı da platformlar arası ortamlarda gerçekleşmektedir. YouTube videoları ve kanalları Twitter, Facebook ve web platformlarında da paylaşılmaktadır. Dahası, modern haber kanallarının çoğu YouTube kanallarını büyük bir sosyal medya dalı olarak kullanmaktadır. Türkiye'deki popülerlik oranları dikkate alındığında, bahsedilen faktörler YouTube'a ilişkin bir çalışmayı diğer veri kaynaklarıyla eş ağırlığa sahip bir seçenekten ziyade zorunlu kılmaktadır.

Şekil 17: Türkiye’de sosyal medya platformlarının genel amaçlar ve haber tüketimi için kullanımı. Veriler, Reuters Enstitüsü Dijital Haber raporlarından alınmıştır.³⁴

Bu çalışma kapsamında, bir dizi ilişkili videodan yola çıkarak ilgili sosyal ağ yapılarını ve içerik özelliklerini inceledik. İlk olarak, 2018-2020 yılları arasında herhangi bir tür yanlış bilgi içeren ve sosyal medyada nispeten yüksek etkileşim, görüntüleme, beğeni ve yorum alan içerikleri tespit etmek amacıyla YouTube’un arama motorunu ve diğer aracı hizmetleri kullandık. Oluşan ilk listede 55 videonun başlığı, kimlik numarası ve URL bağlantısı yer aldı. Daha sonra yorumlar, video istatistikleri ve ilgili videoların listesi de dahil olmak üzere verileri toplamak için YouTube API aracını (Uygulama Programlama Arayüzü) kullandık. Yanlış bilgiler içeren en ilgili veri kümesini tespit etmek için niteliksel bir veri temizleme çalışması yaptıktan sonra ortaya çıkan nihai listelerimizde 2018 sonlarından Nisan 2020’ye kadar yayınlanan yaklaşık 1.500 video ve 700.000 yorum yer almıştır. Genel anlamda, son veri kümesinde en sık karşılaşılan konular arasında Türkiye-ABD ikili ilişkileri, NATO, Türkiye-Rusya ilişkileri, S-400 hava ve füze savunma sistemi, Suriye’deki savaş, Doğu Akdeniz’deki jeopolitik rekabet, Türkiye’nin Libya’ya müdahalesi ve jeopolitik açıdan COVID-19 pandemisi bulunuyordu.

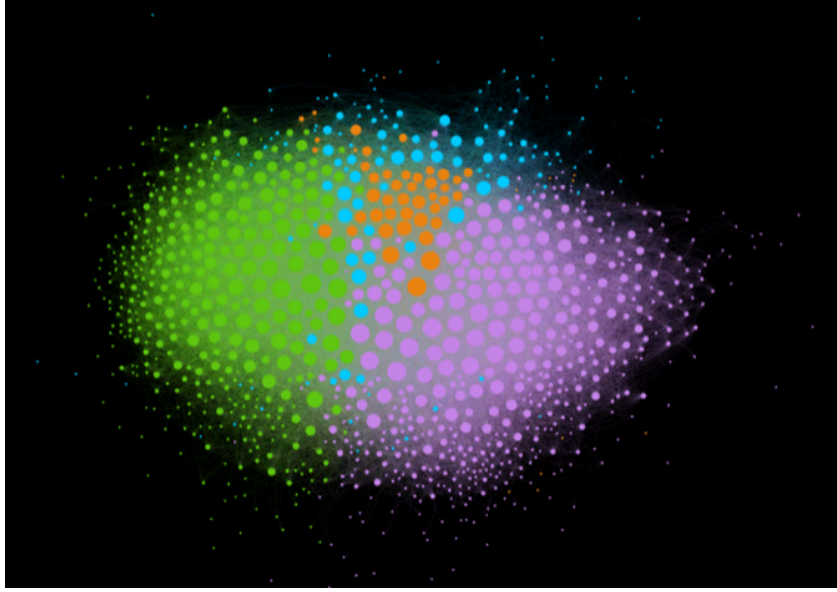
YouTube videoları ve kanalları arasındaki ağ ilişkilerini çikarmak için, daha önceki akademik çalışmalarda işlevselliği ve etkinliği belgelendirilen “birlikte yorumlanan” içeriğin ağ

analizinden faydalandık.³⁵ Kısaca açıklamak gerekirse, bir kullanıcı iki farklı videoya yorum yapmışsa ve o iki videoya birlikte yorum yapan kullanıcı sayısı 10’un üzerindeyse, söz konusu iki videonun ilişkili ve bağlantılı olduğu varsayılmıştır. Konuları ve hikayeleri daha doğru bir şekilde tanımlamak için video başlıklarına ve açıklamalarına metin analizi yöntemini uyguladık ve en yüksek etkileşim oranlarına sahip videoları ve kanalları ayrıntılı olarak kontrol ettik.

Aşağıdaki şekilde de görüldüğü gibi **video ağı** son derece yoğundur. Birlikte yorumlanan ağdaki videoların büyük çoğunluğu birbiriyle bağlantılıdır veya birinden diğerine kısa yollar vardır. Yoğunluk, farklı içerik grupları hakkında düzenli olarak yorum yapan aktif bir yorumcu topluluğunun varlığına işaret etmektedir. Ağdaki renkler, kullandığımız modülerlik algoritmasının çıkardığı toplulukları göstermektedir. Bununla birlikte, en büyük iki grup arasındaki başlıca ayırım, içeriğe özgü ayrımlar yerine zaman içinde yeni yorumcu gruplarının eklenmesi veya eskilerinin devre dışı kalması gibi görünmektedir. Ağ görselinin üst kısımlarındaki iki video grubu, son döneme ait COVID-19’la ilgili içeriği de kapsamaktadır. Zira veri kümesindeki kanallar, birleştirilen komplo teorilerini ve mezenformasyon hikayelerini içermektedir. Bu türden içeriğin bir kısmı, çalışmanın önceki bölümlerinde incelenmiştir.

³⁴ Dijital Haber Raporu Türkiye, 2019.

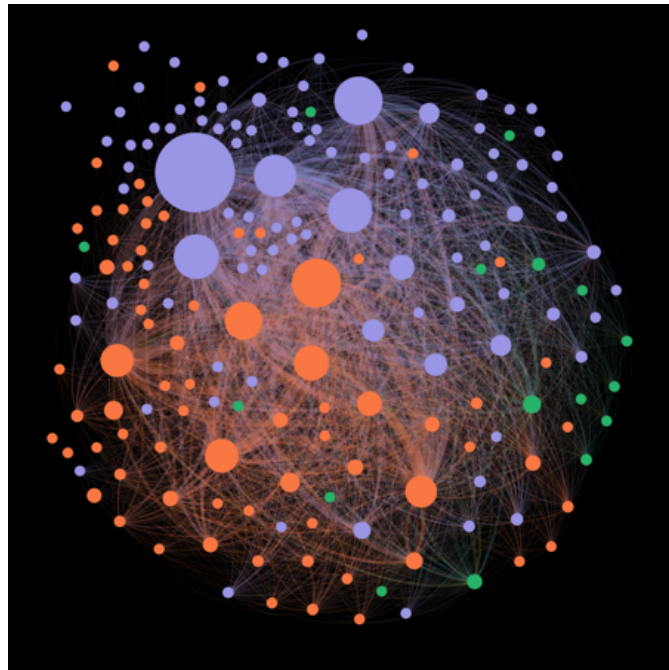
³⁵ Serpil Tokdemir and Nitin Agarwal, YouTube Data Analytics, 2018 International Conference on Social Computing, Behavioral-Cultural Modeling & Prediction and Behavior Representation in Modeling and Simulation, 2018.

Şekil 18: Veri kümesindeki birlikte yorumlanan video ağı.

Sonraki şekilde **kanal ağının** görselleştirilmiş hali yer almaktadır. Videolara benzer şekilde, kanalların çoğu da oldukça yoğun ağlara yerleştirilmiştir. Düğümlerin (kanalların) boyutları ağıdaki etki seviyesini ifade etmekte ve bir dizi kanal, tüm sistemi etkiliyor gibi görünmektedir. İçerik analizinden elde edilen ön plandaki konularla birlikte değerlendirildiklerinde kanal ve video ağı; Türkiye'nin bölgesel çatışmalara müdahalesine, yabancı ülkelerle algılanan hasımlıklara, Türkiye'nin çoğu kez bölgesel aktörleri geride bırakarak küresel jeopolitik rekabette üst sıralara tırandığı iddiasına, komplolara ve alternatif gerçekliklere odaklanan ilgi çekici,

duygusal ve çoğu zaman yanıltıcı siyasi içerik etrafında inşa edilmiş, oldukça aktif bir topluluğun varlığını ortaya koymaktadır. Aşağıdaki bölümlerde en yaygın hikayelere yönelik iki örnek yer almaktadır. Bunlar; ABD ordusunun yakında Türkiye topraklarına bir saldırı düzenleyeceği iddiasıyla Rusya'nın Türkiye için potansiyel bir askeri müttefik, Rus savunma sistemlerininse Türk Silahlı Kuvvetleri için cazip seçenekler olmasıdır. Ayrıca aşağıdaki örnekler, hikayelerin değiştiğini ancak yanlış bilgilerin zaman içinde kalıcı hale geldiğini göstermektedir.

Şekil 19: Veri kümesindeki birlikte yorumlanan YouTube kanalları ağı.

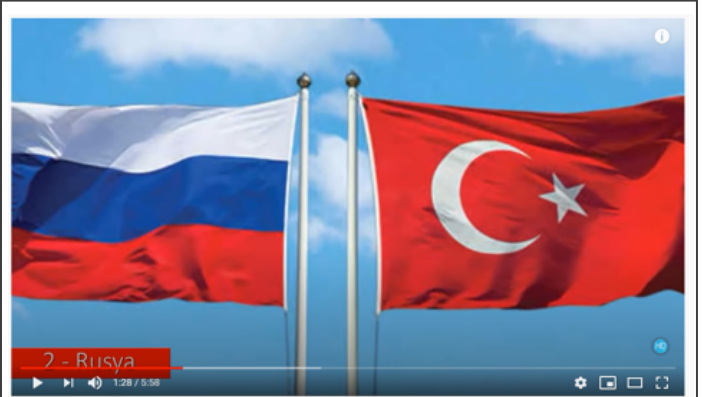
Örnek Hikaye Kümesi 1: “ABD ordusu Türkiye’ye saldırarak. Türkiye’nin bu saldırıya karşı koymak için yeni askeri müttefiklere ve S-400’lere ihtiyacı var.”

Kullandığımız YouTube veri kümesinde, ABD’nin Türkiye’ye askeri saldırı gerçekleştireceği hikayesini güçlendiren videolar en çok görüntüleme, beğenme, paylaşım ve yorum almıştır. Aşağıdaki ekran görüntülerinde de görüldüğü üzere, “ABD Türkiye’yi böyle işgal edecek”, “S-400’ün acil önemi”, “Amerika’nın Türkiye’yi vurması halinde yardım edecek olan

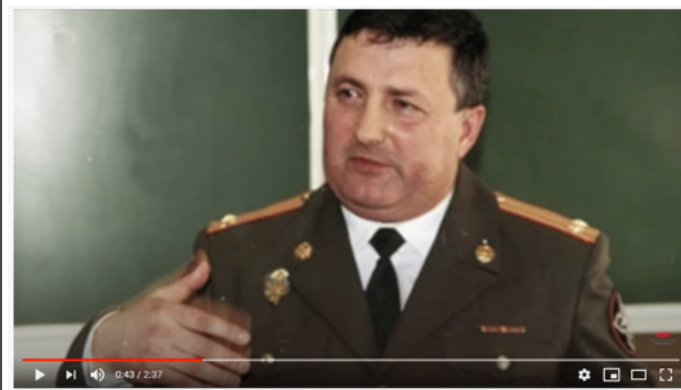
10 ülke”, “Rus uzman: Açıklamalar ABD’nin Türkiye’yi vurma seçeneği üzerinde durduğunu gösteriyor”, “Türkiye ve Rusya gizlice anlaşılabilir mi? Kurallar değişebilir” gibi başlıklara sahip videolar ve benzeri söylemler içeren çok sayıda diğer video pek çok kez görüntülenmiştir. Bu gruptaki videolar Facebook ve Twitter’da da farklı ölçeklerde paylaşmıştır.

ABD Türkiye'yi böyle işgal edecek. S-400'ün acil öneminin Şok perde arkası
751,545 views • May 26, 2019

Amerika'nın Türkiye'yi Vurması Halinde Yardım Edecek Olan 10 Ülke
1,500,140 views • Aug 6, 2018

Rus uzman: Açıklamalar ABD'nin Türkiye'yi Vurma Seçeneği Üzerinde Durduğunu Gösteriyor!
1,162,730 views • Apr 21, 2019

Türkiye ve Rusya Gizlice Anlaşılabilir Mi? Kurallar Değişebilir!
145,957 views • Oct 10, 2019

Şekil 20: Hikayeyi yayan video örnekleri

ABD'nin yakında bir saldırı gerçekleştireceğine dair sahte hikaye, esasen bazı haber kuruluşları ve influencer'lar tarafından yayılmıştır. İlk etapta Rus 'haber' kuruluşu Sputnik bu tür haberleri hem Türkçe olarak hem de yabancı dillerde düzenli bir biçimde yayınlamıştır. Hikayeyi güçlendiren videoların bazılarında ya Sputnik'in yayınladığı içeriğe atıfta bu-

lunulmuş ya da çok benzer içeriklere yer verilmiştir. Hikaye, esasen Türkiye ile Rusya arasındaki S-400 anlaşması ve devam eden Suriye iç savaşına ilişkin anlaşmazlıklar nedeniyle 2019'da ABD-Türkiye ikili ilişkilerinin bozulduğu dönemde popülerlik ve etki açısından zirve yapmıştır.

Şekil 21: Sputnik'in ilgili içeriklerine bir örnek

Örnek Hikaye Kümesi 2: Türkiye şimdi de Rusya'yı siyasi ve askeri olarak mağlup ediyor. Diğer müttefikleri de yardıma gelecek.

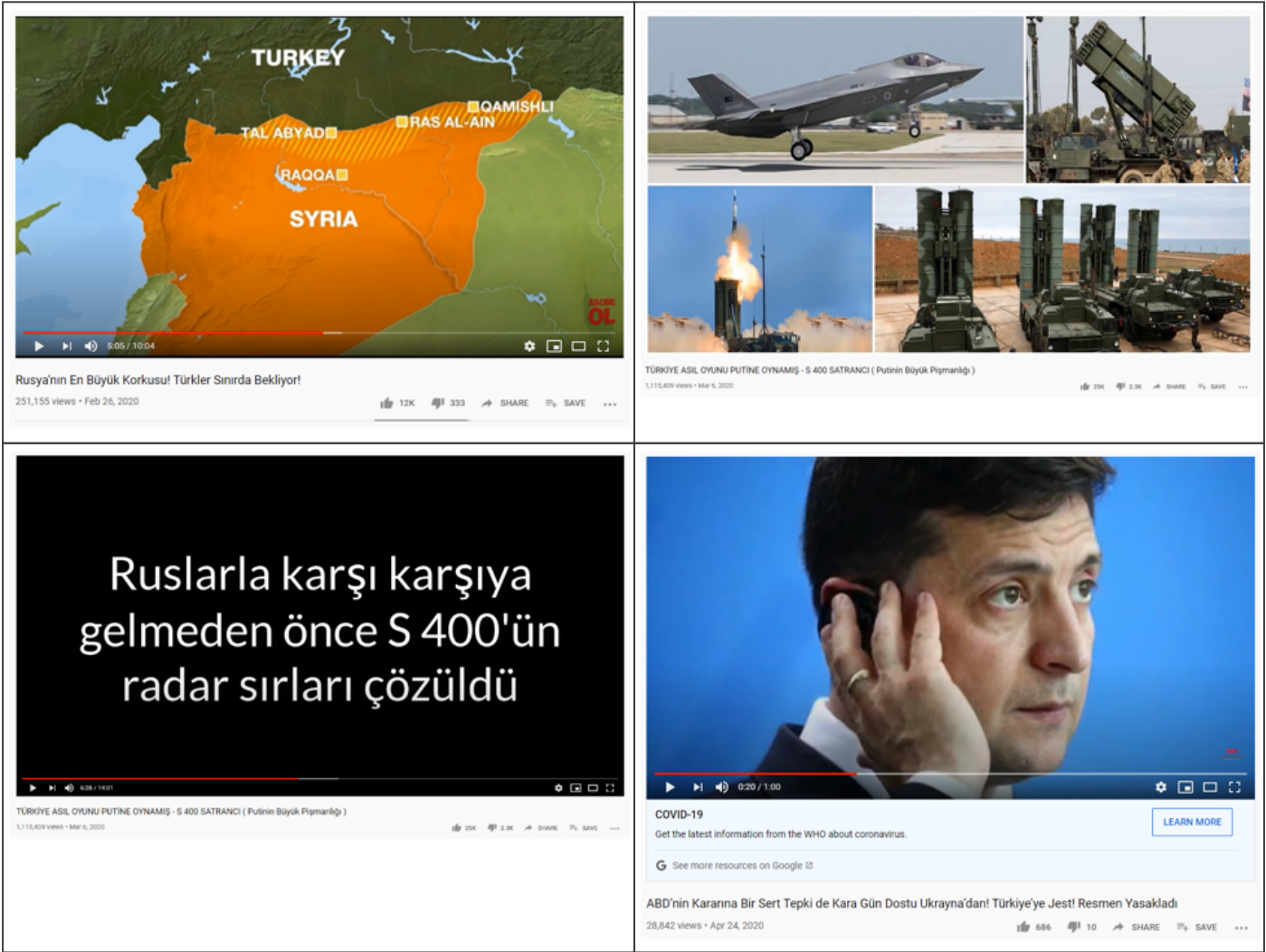
Öne çıkan hikaye, 2019'un sonlarından itibaren tamamen değişmiştir. Aynı süre zarfında, devam eden diplomatik girişimlere rağmen Rusya ile Türkiye arasındaki gerilim yükselmiştir. Çatışma bölgesindeki Rus ve İran askeri unsurları tarafından desteklenen Suriye rejim güçleri, ülkenin kuzeybatısındaki İdlib şehrine saldırılarını yoğunlaştırmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri, yeni bir mülteci akını ve insani felaketi önlemek amacıyla, daha önce Rusya ve İran ile üzerinde uzlaştığı çatışmasızlık bölgelerinde aktif kalmıştır. 27 Şubat 2020'de, gözlem noktalarına intikal etmekte olan Türk birliklerini hedef alan bir dizi hava saldırısında 36 asker şehit olmuştur. Saldırıların ardından askeri gerginlik artmış, ikili ilişkiler gerilmiş, daha sonra ise ikili müzakereler sonucu ateşkes ilan edilmiştir.

Bu gruptaki videolar arasında uydurma hikayeler, çok sayıda komplo teorisi şekli ve Türkiye'nin Rusya'yı neden birçok cephede mağlup etmekte olduğu konusuna odaklanan bir-

kaç alt hikaye yer almaktadır. Bunlar bazen ucuz kurguların ve pembe dizilerin hayal gücü seviyelerine inen sahte iddialardır. Bu hikayelere, Türkiye'nin sahip olduğu ve Rusya'yı daha ileri düzey bir askeri eylemden caydıran gizli silahlar, S-400 sistemleri hakkında gizli bilgi edinmek için Rusya'ya oyun oynayan Türk siyasi aklı ve yakın gelecekte yeni bir Türk "imparatorluğunun" durdurulamaz bir şekilde ortaya çıkacak olması örnek verilebilir. Hikayeleri yayan videoların bazılarının bir milyondan fazla kez görüntülenmiş ve binlerce yorum almış olması dikkat çekicidir. İlk gruba benzer şekilde, bu hikayeler de daha sınırlı sayıda olsa bile diğer platformlarda paylaşılmıştır. Kısa süre önce yayınlanan bir EDAM raporunda da açıklandığı üzere, Türk enformasyon ortamının söz konusu zaman dilimi içerisinde aşırı derecede kutuplaşmış olması, bu tartışmalar esnasında mezenformasyon kaynaklarını ve geçici olarak zirve yapan sahte gündemlerin sayısını artırmıştır.³⁶

³⁶ Kırdemir, 2020.

Şekil 22: İkinci gruptaki hikaye kümesini yayan videolara örnekler

Sonuç olarak YouTube ağı ve içerik karakterizasyonuna ilişkin incelemeler, dış politika söylemini etkileyen yanlış bilgilere ve Türkiye'nin çevresindeki jeopolitik gelişmeler ile ilgili inanışlara, tutumlara ve potansiyel davranışsal sonuçlara dair genel bir çerçeve sunmaktadır. Bu bölümün önceki kısımlarında belirtildiği üzere, YouTube tüm sosyal medya platformları arasında en çok tercih edilen iki haber kaynağın-

dan biridir. Ayrıca YouTube ile Facebook, Twitter, bloglar ve web siteleri gibi diğer platformlar arasında bilgi geçişkenliği yüksektir. Bu bağlamda genel olarak ağlar, topluluklar ve etkileşim oranları; gerçeklere dayanan bilgilerin yayılmasındaki sınırlılıklar ile sahte iddialardan dezenformasyona ve hasım sosyal manipülasyona kadar uzanan çeşitli sahteliklerin popülaritesini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, özellikle dijital platformları odak noktasına koyarak Türk enformasyon ortamındaki yanlış bilgi örneklerini ele almıştır. Yanlış bilgi tipolojileri ve karakterizasyonu, eski moda söylentilerin ortaya çıkmasından bilgi ekosisteminde koordineli hasım sosyal manipülasyona kadar değişkenlik göstermektedir. Küresel trendler ve yurt içindeki unsurlar ışığında Türkiye, neredeyse her türlü yanlış bilgiyle çoğu zaman ezici seviyelerde karşı karşıya kalmıştır. Bireyler, kuruluşlar, haber medyası ve siyasi kurumlar, yanıltıcı veya manipülatif içeriğin hem hedefi hem de dağıtıcısıdır. Sosyal medyadaki tartışmalar genellikle siyasi troller ve botnetlerin etkisi ve istilası altındadır. Yanlış bilgilerden, aşırı siyasi ve sosyal kutuplaşmadan ve toksik söylemlerden müteşekkil kısır döngü, Türk enformasyon ortamındaki paylaşımların kalitesini daha da düşürmektedir.

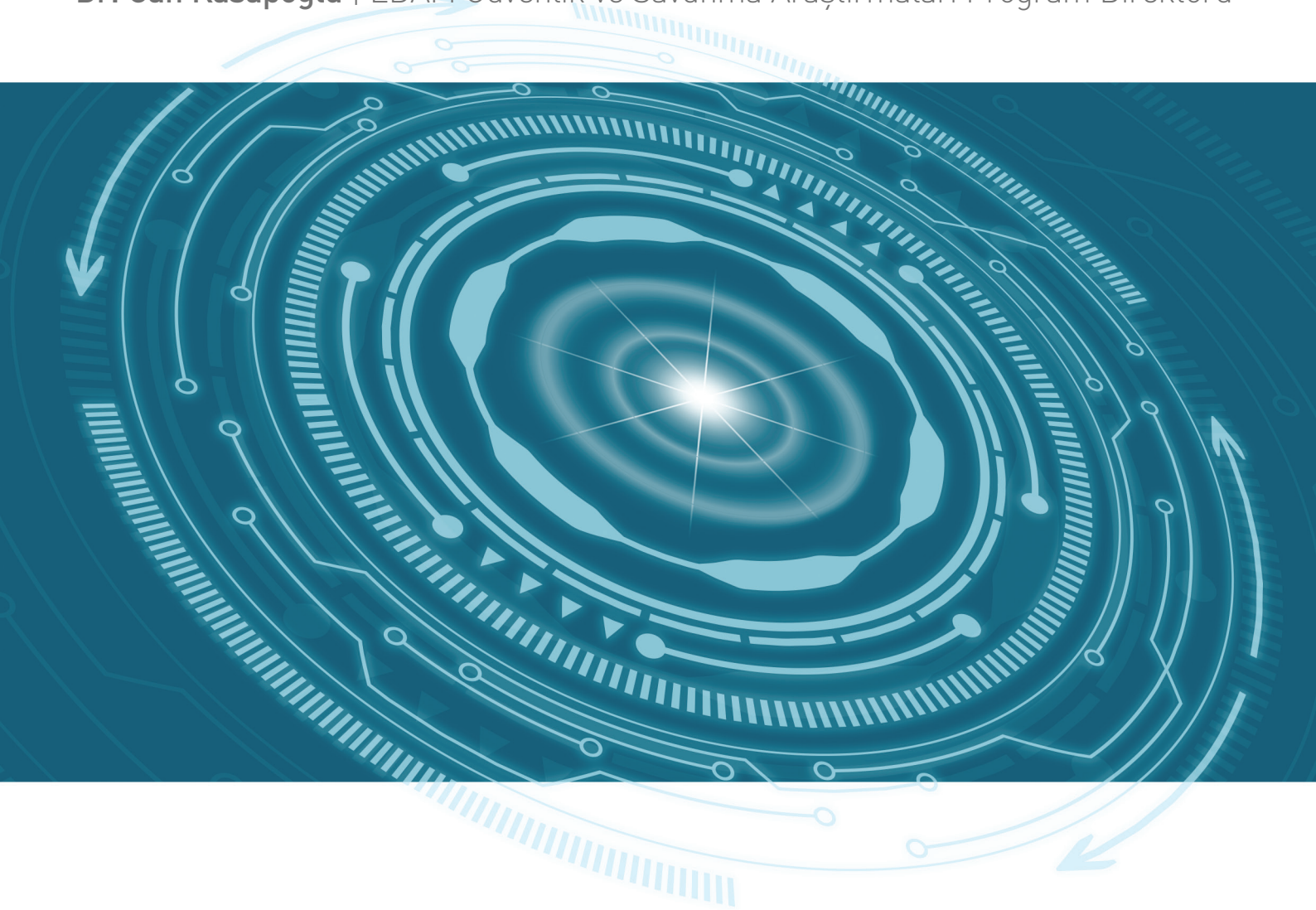
Bu araştırma; mezenformasyon, dezenformasyon ve sosyal manipülasyonun neden olduğu zorlukları önemli derecede artıran COVID-19 pandemisinin dünyaya yayılmasıyla aynı döneme denk gelmiştir. Sahte iddialar, komplo teorileri ve koordineli manipülasyon da bu çalışma sırasında Türk enformasyon ortamını etkilemiştir. Çevrimiçi ve çevrimdışı plat-

formlar dahil olmak üzere Türkçe ağlarda gözlemlediğimiz yanlış bilgilerin genel tipolojisi ilgili bölümlerde özetlenmiştir. Bazı sahte hikayeler diğer ülkelerdeki vakalara benzerken diğerleri ya Türkiye'deki bağlama göre değiştirilmiş ya da tamamen yurt içi ortamdan kaynaklanmıştır. En sıkıntılı gözlemlerden biri, halk sağlığı yetkilileri önderliğindeki bir takım sınırlı ve merkezi çabalara rağmen Türkiye'deki haber medyasının "enfodeminin" etkilerini bastırmaktan çok uzak kalmış olmasıdır. Türk haber kaynakları çoğu zaman sosyal medyada yanlış bilgileri dağıtanlarla uyumlu hareket etmiş, sahte hikayelerin erişimini ve etkisini artırmıştır.

Dezenformasyon; Türkiye'nin politikası, milli güvenliği, savunma ortaklıkları ve uzun vadeli güvenlik ittifaklarındaki yerine dair alternatif gerçekliklerin ve yanlış inanışların da yayılmasına neden olmaktadır. Ayrıca dış politika söylemi genellikle yurt içindeki hiper-partizanlıkla harmanlanmıştır. Bu nedenle, sık sık gerçekleşen son derece önemli jeopolitik olaylarla çevrili bir ülke olarak Türkiye, netice itibarıyla hasım yabancı unsurların stratejik hedeflerine hizmet eden iç ve dış sosyal manipülasyon girişimlerine karşı zafiyet göstermektedir.

TARTIŞMA KAĞIDI

Dr. Can Kasapođlu | EDAM Güvenlik ve Savunma Araştırmaları Program Direktörü

Backgrounder

Siber alan, anlamsal çıktılarını toplumun geniş kısmına iletmek için etkili, kolay ve uygun maliyetli bir alan ve araçlar sunmaktadır. Bu yüzden, yüzyıllardır süren bir fenomen olan enformasyon harbi ve bilgi operasyonları artık her zamankinden daha da etkili bir konuma sahiptir. 'Enformasyon alanı genellikle silahlı çatışma seviyesinin altında işlev sürdürmektedir. Enformasyon faaliyeti hem savunmadan hem de saldırıdan, yani bilgi güvenliğine ilişkin bilginin korunması ve güvenceye alınması çabalarından ve ayrıca hedef kitleleri manipüle ederek stratejik çıkarları geliştirme aktivitelerinden oluşur. Bilgi faaliyetlerinin nihai odağı ise insan bilinci ve bilişseliğidir.

Belirsizlik, korku ve öfke dijital haber medyasında yanlış bilgilendirme kampanyalarının ana itici gücü olmaya devam etmektedir. Bu gibi viral ajanların dikkatli bir şekilde kullanılması kampanyanın gelişimine olanak sağlamaktadır. Ortaya çıkan ilk dezenformasyon çıktıları, toplumun bilgi edinme dünyasının ana akım alanlarının dışında ortaya çıkabilir. An-

Raporun Kısa Değerlendirmesi: Türkiye'nin Dezenformasyon Ekosistemini Keşfetmek

Söz konusu çalışma, Türkiye'nin enformasyon alanının dezenformasyon ve manipülasyon yoluyla karmaşık bilgi kirliliğine maruz kaldığını göstermiştir. Bu sorunlu durum, bilişsel tehditlere karşı ciddi kırılmalara dönüşmektedir.

Rapordaki incelemenin gücünün, küresel çapta bilgi tehditlerini değerlendiren, manipülasyon ve dezenformasyon türlerini karakterize eden ve teorik çerçeveyi Türkiye ile ilişkilendiren zengin içeriğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca Türk sosyal medyasının Coronavirüs gündemiyle ilgili örnek olay incelemesi, Türkiye'nin dijital enformasyon eğilimlerine iyi bir genel bakış sunmaktadır.

İncelenen çalışmada yeni enformasyon ekosistemi; makine-lerin, algoritmaların ve insanların karmaşık bir şekilde etkileşime girdiği bir arena olarak tasvir edilmektedir. Yazar, bu hiper-bağlanabilirliğin toplumların küresel ölçekte sosyo-ekonomik dönüşümüne yol açtığını savunmaktadır. Bilgi, yeni veya yeni ortaya çıkan toplumsal modelin merkez üssünde kaldığından, ardışık ve yanlış bilgi dalgaları insan ve toplum davranışını değiştirebilir. Bu kapasite dünyanın birçok köşesinde siyasi, finansal ve güvenlik alanlarında değişikliklere yol açmaktadır.

Atıfta bulunulan rapor özellikle, Türk medyasının gerçek ve

çak, eşgüdümlü eylemler daha geniş kitlelere nüfuz etmeyi sağlayabilmektedir. Özellikle, bot ağları bilişsel girdiyi güçlendirebilir ve toplumda dikkate değer bir etki yaratarak aktivite yanılması inşa edebilir.

Enformasyon savaşı ve bilgi operasyonları jeopolitik değere sahip unsurlardır. Örneğin şu anda Rusya Federasyonu'nun stratejisi, NATO ve AB gibi batılı kurumlara ve ayrıca modern batı toplumlarının demokratik ve siyasi yönlerine zarar vermeye odaklanmaktadır. Bu gaye içerisinde Rusya, siyasi ve ekonomik casusluk, sosyal medyada büyük ölçekli dezenformasyon operasyonları ve bot-ağ faaliyeti gibi çok çeşitli teknikler kullanmaktadır. Enformasyon operasyonları, hedef ülkenin stratejik değerlerine, jeostratejik özelliklerine, tarihi ve kültürel mirasına ve dilsel özelliklerine bağlı olarak özelleştirilmiş bir şekilde tasarlanmaktadır. Bununla birlikte, her ulusun enformasyon ile ilgili açık ve boşlukları vardır. Bir ülkeye karşı enformasyon kampanyası yürütmek, doğru boşluk ve giriş noktalarının işaretlerini bulmaya dayanmaktadır.

olgusal haberlerin bekçisi olmaktan uzak kaldığı sonucuna varmaktadır. Aksine, Türk basını yanlış haberlerin ve yapay faaliyetlerin yayılmasını sağlamaktadır. Türkiye'nin enformasyon alanı, zaten sıkıntılı olan Türk sosyal medya ortamıyla birlikte, dış kaynaklı art niyetli faaliyetlerin yürütülebileceği birçok açıklık ile dikkat çekmektedir. Barış Kırdemir'in Coronavirus Pandemisi ile ilgili bulguları ayrıca dikkat çekici. Örneğin, virüs salgınının kökenlerine ilişkin Bill Gates, biyolojik harp veya 5G Ağlarıyla ilgili komplo teorilerinin Türk sosyal medyasında salgın gibi yayılması raporda belirtilmektedir. Raporda ayrıca, Türkiye'nin partizan kutuplaşmasının kendini Twitter, Facebook ve YouTube'daki Coronavirus tartışmalarında da göstermesine değinilmektedir.

Kırdemir son olarak, YouTube'un başta Facebook ve Twitter olmak üzere diğer sosyal medya mecraları arasındaki köprü rolü göz önüne alındığında yanlış bilgileri yaymanın kuvvet çarpanı olarak kalmaya devam ettiğini savunuyor. Bu tür kampanyalar dış politika söylemini bile etkileyebilecek bir güçte. Kırdemir ayrıca S-400 alım meselesinde ve Türk sosyal medya dünyasındaki NATO karşıtı propaganda da gözlemlendiği üzere, yukarıda belirtilen sosyal medya mecraları arası geçişkenliğin açıkça ortaya koyulduğu sonucuna da varmakta.

SONUÇ

Çalışmanın temel bulguları, Türk bilgi ortamının neredeyse her türlü yanlış bilgiye çok yüksek oranlarda maruz kaldığını ortaya koymakta. Türk sosyal medyasında sık sık bot-ağ ve trol faaliyeti kullanımı; dezenformasyon, kutuplaşma ve yıkıcı söylemleri körüklemekte. Her şeyden önce en tehlikeli önerilerden biri ise “hikayeler dönüşür, ancak yanlış bilgi zamanla devam eder” düşüncesi. Çalışma aynı zamanda, Türkiye'nin alternatif siyasi gerçekleriyle kirlenmiş sosyal medya bilgi ve iletişim ortamı arasında korelasyon ilişkisi de çizmiş durumda.

Barış Kırdemir'in bulguları, Türk enformasyon ekosisteminde aktörlerin manipülatif girdilerin hem dağıtıcısı hem de hedefi haline geldiğini ortaya koymakta ve bu olgu incelenen raporun en dikkat çekici bulgusu konumunda. Bu sıkıntılı görünüm, sosyal medyadaki yüksek düzeyde asılsız faaliyetler ve basın sahte haberlere sorunlu yaklaşımı ile daha da kötüleşmekte. İncelenen araştırmaya göre Türkiye örneğinde özellikle önemli bir sorun, sosyal medya ve haber kanalları arasındaki yüksek düzeyde “hikayelerin geçişkenliği” duru-

mu. Yanlış haber ve bilgi parçaları, haber kuruluşları aracılığıyla sık sık ve kolayca yayılabilmekte.

Dezenformasyon faaliyetleri, Türkiye'de iç politikadan dış politikaya ve halk sağlığı sorunlarına kadar neredeyse tüm önemli politika tartışmalarını etkilemekte. Örneğin, S-400 meselesinde 'ABD Türkiye'yi istila edecek' paranoyasına karşı Rus sisteminin 'olası istilaya karşı sihirli çözüm' olarak yanlış biçimde sunulması ve korona virüs pandemisinde Türk medyasında geniş yer tutan biyolojik silah söylemleri bu faaliyetler ile ilişkilidir.

Özetle, Türkiye uzun süredir enformasyon alanında toksik söylemler, dezenformasyon ve aşırı kutuplaşmanın kısır döngüsüne maruz kalmıştır. Bu tartışmalı durum, rakip devletlerden aşırılık yanlılarına kadar çeşitli hasımlar karşısında kritik zafiyetlere yol açmaktadır. Türk yönetimi, 21. Yüzyıldaki yeni milli güvenlik stratejisi ortamında dezenformasyon risklerini katiiyen dikkate almalıdır.

Siber Politikalar ve Dijital Demokrasi 2020/04/TR

Ağustos 2020

TÜRKİYE'NİN DEZENFORMASYON EKOSİSTEMİ Genel Bakış

Barış Kırdemir | Misafir Araştırmacı EDAM